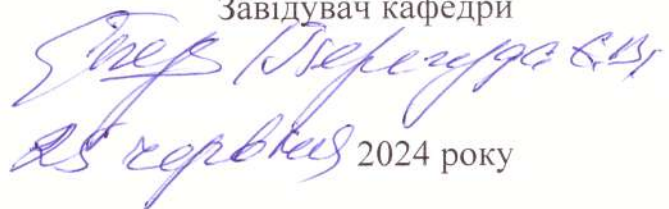

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БУДІВНИЦТВА І АРХІТЕКТУРИ**

Факультет урбаністики та просторового планування
Кафедра політичних наук і права

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

2024 року

**АТЕСТАЦІЙНА ВИПУСКНА РОБОТА НА ЗДОБУТТЯ ОСВІТНЬОГО
СТУПЕНЯ БАКАЛАВРА**

**ІДЕОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ РОЗГОРТАННЯ
РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ**

Виконав

Новіков Володимир Юрійович

052 «Політологія»

«Політичний менеджмент»

Групи зПМ - 19

Керівник: Яхно Олексій Олександрович
Кандидат політичних наук

Київ 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІДЕОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ ВІЙНИ	6
1.1. Поняття ідеології та її роль у розгортанні збройних конфліктів	6
1.2. Методологія дослідження впливу ідеологічних чинників на розв'язання війн.....	14
РОЗДІЛ 2. ІДЕОЛОГІЯ ЯК ЧИННИК РОЗГОРТАННЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	25
2.1. Особливості ідеології путінського режиму та її вплив на агресивну зовнішню політику РФ.....	25
2.2. Ідеологічні передумови та виправдання російської агресії проти України	29
2.3. Вплив російської пропаганди та дезінформації на ескалацію російсько-української війни	37
РОЗДІЛ 3. ІДЕОЛОГІЧНА СКЛАДОВА ПРОТИДІЇ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ В УКРАЇНІ.....	49
3.1. Формування української національної ідеї та патріотизму як фактору спротиву агресору	49
3.2. Роль громадянського суспільства у протистоянні російській ідеологічній агресії.....	56
3.3. Напрями удосконалення інформаційно-ідеологічної політики України в умовах війни	60
ВИСНОВКИ.....	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	76
ДОДАТКИ.....	83

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- АЕС - атомна електростанція
- БРІКС - Бразилія, Росія, Індія, Китай, Південна Африка (об'єднання п'яти країн)
- ЗАЕС - Запорізька атомна електростанція
- ЗМІ - засоби масової інформації
- ЗСУ - Збройні сили України
- ЛГБТ - лесбійки, геї, бісексуали, трансгендери
- МЗС - Міністерство закордонних справ
- НГУ - Національна гвардія України
- ООН - Організація Об'єднаних Націй
- ОУН-УПА - Організація українських націоналістів - Українська повстанська армія
- ПАР - Південно-Африканська Республіка
- РНБО - Рада національної безпеки та оборони
- РПЦ - Російська православна церква
- РФ - Російська Федерація
- СБУ - Служба безпеки України
- СРСР - Союз Радянських Соціалістичних Республік
- США - Сполучені Штати Америки
- ТРО - Територіальна оборона
- УНР - Українська Народна Республіка
- ШОС - Шанхайська організація співробітництва

ВСТУП

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що в умовах російської збройної агресії проти України ідеологічний чинник відіграє особливо важливу роль. Ідеологія путінського режиму стала одним з ключових факторів, що спонукали Кремль до розв'язання війни проти нашої держави. Агресивна неоімперська доктрина "русского мира", ревізіонізм щодо пострадянського простору, заперечення права України на існування як незалежної держави - все це створило ідеологічне підґрунтя для нападу Росії на нашу країну.

Водночас саме міцна національна ідея, патріотизм та героїзм українців стали запорукою нашої стійкості та ефективного спротиву агресору. Безпрецедентна національна єдність і солідарність, готовність захищати свободу і незалежність України ціною власного життя дозволили нашій державі вистояти в найскладніші моменти війни. Тож дослідження ідеологічних чинників російсько-української війни, ролі національної ідеї та інформаційної політики держави в умовах агресії є вкрай актуальним і важливим завданням.

Різні аспекти означеної проблематики досліджували такі вітчизняні науковці, як В. Горбулін, М. Розумний, Г. Касьянов, В. Кулик, Я. Грицак, Є. Магда, Д. Кулеба та ін. Вони аналізували особливості російської пропаганди, її вплив на українське суспільство, трансформацію української ідентичності в умовах війни тощо. Водночас бракує комплексного дослідження ідеологічного виміру російсько-української війни на сучасному етапі.

Мета дослідження полягає у комплексному аналізі ідеологічних чинників російсько-української війни, ролі української національної ідеї як фактору спротиву агресії та напрямів удосконалення інформаційно-ідеологічної політики України в умовах війни.

Для досягнення мети було поставлено наступні завдання:

Визначити поняття ідеології та її роль у розгортанні збройних конфліктів

Проаналізувати особливості ідеології путінського режиму та її вплив на агресивну зовнішню політику РФ.

Дослідити ідеологічні передумови та виправдання російської агресії проти України.

Розкрити вплив російської пропаганди та дезінформації на ескалацію російсько-української війни.

Охарактеризувати роль української національної ідеї та патріотизму як фактору спротиву агресору.

Окреслити напрями удосконалення інформаційно-ідеологічної політики України в умовах війни.

Об'єктом дослідження є російсько-українська війна.

Предметом дослідження є ідеологічні чинники російсько-української війни.

В роботі використано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів: історичний, порівняльний, системний аналіз, контент-аналіз, методи узагальнення і синтезу.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що висновки та рекомендації роботи можуть бути використані при виробленні та реалізації інформаційно-ідеологічної політики України, протидії ворожим інформаційним впливам та зміцненні стійкості українського суспільства.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи становить __ сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІДЕОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ ВІЙНИ

1.1. Поняття ідеології та її роль у розгортанні збройних конфліктів

Ідеології відіграють суттєву роль у виникненні конфліктів. Будучи уявленнями про ідеальний суспільний лад, вони визначають питання, за які варто вести боротьбу, обґрунтовують політичне протистояння та спонукають людей до певних вчинків. Отже, ідеології за своєю природою мають конфліктний потенціал, а за певних обставин можуть набувати руйнівних форм і сприяти насильницькому розв'язанню суперечностей. Спочатку термін «ідеологія», введений французьким філософом Дестю де Трасі (Destutt de Tracy) для позначення нової науки про «ідеї» - *ideologie*, не мав негативного забарвлення. Негативне значення з'явилося у працях Карла Маркса та Фрідріха Енгельса, які розглядали ідеології як форми «хибної свідомості»: робітничий клас міг мати викривлені уявлення про умови свого існування через індоктринацію з боку тих, хто контролює засоби виробництва [Van Dijk, 2006].

У цьому розумінні ідеологія «підтримує стабільні інституційні домовленості (*arrangements*), пояснюючи, виправдовуючи та спонукаючи до підтримки певної стратифікаційної системи, крах або дезінтеграція якої призведе до руйнування певної структури контролю» [Marx & Engels, 1970, с. 64]. Роботи Карла Маркса та Фрідріха Енгельса (1970) ввели поняття «структури домінування» і є класичним орієнтиром (*reference-point*) для розуміння ідеології як інструменту панування: ідеологія допомагає підтримувати еліту та легітимізувати здійснення влади. Однак ідеологія може також виражати позицію підпорядкування, коли вона походить від груп чи осіб, які протестують проти наявного суспільно-політичного ладу [Gerring, 1997]. У класичних підходах до розуміння ідеології значна увага приділялася аспекту її панівної природи, тобто тому, як вона сприяє легітимізації зловживання владою з боку правлячих груп. Найефективнішою формою

ідеологічного домінування є ситуація, коли елітні групи нав'язують людям певну ідеологію, яку вони сприймають як «здоровий глузд» або природне явище. Антоніо Грамші (1971) називав такі форми ідеологічного панування гегемонією. Його теорія також зосереджувалася на центральній ролі, яку відігравав соціальний інститут освіти у поширенні домінуючої ідеології та підтримці влади правлячого класу. На думку Грамші, навчальні заклади прищеплюють ідеї, переконання, цінності і навіть ідентичності, що відображають інтереси панівного класу та формують поступливих і слухняних членів суспільства, які служать інтересам цього класу.

Ідеології розрізняються за ступенем їх загальності. Вони можуть бути партикуляристськими (бачення ідеального устрою власного суспільства) або універсалістичними (уявлення про ідеальне суспільство в цілому, так звані «ідеології кращого світу») [Cohrs, 2012]. Подібну ідею висловив і Дж. Геррінг (1997), зазначивши, що ідеології можуть відображати погляди на світ загалом - у цьому сенсі термін ідеологія майже не відрізняється від світогляду, культурної системи, системи символів чи вірувань.

Ідеології можуть також варіюватися від більш тотальної спрямованості (наприклад, соціалізм чи фашизм), до більш часткових, зосереджуючись лише на окремих аспектах суспільства (наприклад, гендерних відносинах або екологічних питаннях) [Cohrs, 2012]. Додатково у науковій літературі виділяють такі спрямування: за змістовною суттю (Subject Matter) як політика, що є «домашньою територією» («home turf») ідеології, і залишається її найпоширенішим референтом, а також влада. Ідеологію часто визначають як таку, що більш широко стосується відносин заснованих на владі, примусі чи пануванні [Gerring, 1997]. За визначенням Дж. Томпсона (2007) «ідеологія за своєю суттю пов'язана з процесом підтримання асиметричних відносин влади, тобто з процесом збереження домінування» (ст.5). Аналіз ідеології означає вивчення конфліктуючих поглядів, що відображені в мові, культурі та політиці [Miller, 2013].

Ідеологія може виконувати такі функції:

1. Пояснення. Ідеологія - це спроба зробити інакше незрозумілі соціальні ситуації осмисленими для розуміння їх таким чином, щоб було можливим діяти цілеспрямовано, перебуваючи у них [Gerring, 1997]. Ідеології втілюють принципи, які контролюють загальну узгодженість соціальних уявлень, які члени групи розділяють. Ідеології набуваються особисто та відтворюються у суспільних практиках, особливо в групових дискурсах. Групи можуть організовувати надбання дискурсу та відтворення ідеологій, наприклад, за допомогою спеціальних форм навчання, індоктринації, тренування роботі, а також спеціалізованими членами групи (ідеологами, священиками, вчителями тощо) та в спеціальних установах [Van Dijk, 2006].

2. Придушення. Найяскравішим проявом цієї функції може виступати пропаганда - свідоме маніпулювання символами для досягнення заданого ефекту [Gerring, 1997]. Також, ідеологія впливає на організацію вірувань. Чим більше людина приймає ідеологію, тим більше вона переосмислює свої пріоритети навколо неї та формує чітко організовані кластери вірувань, які протистоять модифікації. Під сильним ідеологічним впливом переконання людей стають «жорсткими», емоційно навантаженими та поляризованими, а також закритими для конфліктуючої інформації та досвіду. Важливим виміром ідеологічного впливу є просування від рівня суджень до більш глибокого репрезентативного рівня. На рівні суджень навіть люди з сильними переконаннями усвідомлюють, що їхні погляди відображають певне особисте судження і що інші люди можуть з ними погоджуватися або ні. На репрезентативному рівні люди не усвідомлюють суб'єктивності своїх поглядів і припускають, що лише їх розуміння відображає реальність і що воно є універсальним. Інші, хто мислить інакше, сприймаються як непоінформовані або дезінформовані (Szalay & Kelly, 1982).

3. Інтеграції. Ідеологія функціонує, щоб об'єднати людей в певну спільноту шляхом встановлення авторитетного набору норм і цінностей.

Вона надає індивіду відчуття ідентичності та приналежності, що слугує досягненню соціальної солідарності та згуртованості.

4. Легітимації. Ідеологія «легітимує», тобто робить законними дії, незалежно від того чи ці дії йдуть на підтримку встановленого порядку чи проти нього.

5. Мотивації. Ідеологія орієнтована на дії: організовуючи та інтерпретуючи світ, вона допомагає суб'єкту діяти всередині цього світу - вона формує зв'язок між ідеями та діями [Gerring, 1997].

Ідеології як спільні когнітивні ресурси є фундаментальними для соціальних практик, взаємодії та внутрішньо- та міжгрупових відносин. Багато, але не всі, ідеології є релевантними в ситуаціях конкуренції, конфлікту, домінування та опору між групами, тобто в ролі складника соціальної боротьби. Це також пояснює, чому багато ідеологічних структур і практик поляризовані на основі внутрішньо- та позагрупової диференціації (зазвичай «Ми» та «Вони») [Van Dijk, 2006]. Колективні дії можуть набувати насильницьких форм і сприяти насильницькому конфлікту, особливо якщо вони базуються на ідеології, яка визначає ворога чи групу противника, яку слід звинувачувати в існуючій несправедливості. Відповідно, ідеології надають рамки для спільного сприйняття несправедливості та почуття гніву, які мотивують колективні дії [Cohrs, 2012].

Таблиця 1.1 містить характеристики, які зазвичай пов'язують з поняттям «ідеології» [Gerring, 1997].

Характеристики ідеології

Ознака	Опис
Внутрішня узгодженість	внутрішня структура набору цінностей і переконань повинна бути узгодженою, щоб її можна було вважати «ідеологічною».
Контрастність (зовнішня)	Цінність, переконання чи ставлення є ідеологічними лише у протиставленні до чогось іншого, що не є або є відмінно ідеологічним.
Абстрактність	Ідеологію також зазвичай розглядають як абстрактне явище.
Специфічність	Ідеології, на відміну від політичних філософій, «повинні бути простими і конкретними, щоб вони були ефективними».
Стабільність	Набір цінностей та переконань повинен проіснувати деякий час, щоб вважатись «ідеологією».
Фактичність (Facticity).	На відміну від інших типів комунікації, ідеологія виражається твердженнями правди (truth claims) - ідеями, які «мають намір бути правдивими і в той самий час несуть більш-менш явну оцінку «фактів».
Простота	Ідеологія слугує як пояснення «складних соціальних явищ з метою спрямування та спрощення виборів, що стоять перед індивідами та групами»
Впевненість (Conviction).	Ідеологія часто прирівнюється до глибокої, пристрасної чи емоційної подоби прихильності.
Догматизм	Для багатьох авторів ідеології виступали в якості «світських релігій», тому що певна модель думки та вірування втілює цінності, які її прихильники вважають абсолютними. Будучи абсолютною за своєю природою, її лише можливо або приймати, або відкидати.

Люди ідентифікують себе з різними ідеологічними групами в різному ступені, залежно від того, наскільки ідеологічні переконання цих груп їх приваблюють [Cohrs, 2012]. У теоретичних напрацюваннях Дж. Джост, К.

Федеріко, Дж. Нейпер (2009), ідеології складаються з дискурсивної (соціально сконструйованої) надбудови та функціональної (або мотиваційної) основи, які поєднуються таким чином, що люди тяжіють до тих ідеологій, які є привабливими для них через власні психологічні потреби, мотиви та бажання.

Дискурсивна надбудова описує набір соціально сконструйованих «поглядів, цінностей та переконань», які пов'язані з конкретною ідеологічною позицією в даному часі та місці. Вона керує політичним судженням і зазвичай передається від політичної еліти до масової аудиторії. Функціональна підструктура стосується сукупності соціальних та психологічних потреб, цілей та мотивів, які визначають політичні уподобання громадян (і яким слугує дискурсивний зміст ідеології). Для пояснення структури ідеологічних переконань автори застосовують підхід їх розташування за виміром лібералізм проти консерватизму (*liberalism vs. conservatism*), Ліві проти Правих (*Left vs. Right*). Цей вимір, як правило, визначається як перевага, з одного боку, стабільного і не егалітарного суспільства, де поважаються традиції, статус-кво та нерівність, а з іншого - соціальні зміни у суспільствах, що характеризуються більшою рівністю [Jost et al., 2009]. На думку Дж. Корса (2012), такий метод надає досить обмежене пояснення, тому він пропонує використовувати двовимірний підхід. Цей підхід передбачає, що перший вимір ідеологічних переконань пояснюється конструктом правого авторитаризму (*right-wing authoritarianism (RWA)*) і ґрунтується на тому, що у суспільстві вважається корисним, коли люди автономні або коли підкоряються соціальним нормам.

Другий вимір пояснюється конструктом орієнтації на соціальне домінування (*social dominance orientation (SDO)*) і позначає віддання переваги суспільствам із чіткою соціальною ієрархією між групами або де присутня міжгрупова рівність. Вони доходять висновків, що консервативні (або праві) ідеології повинні бути більш привабливими для людей, які мають більші психологічні потреби у зменшенні невизначеності та загрози, тоді як

ліберальні (або ліві) стосуються тих, у кого ці потреби є нижчими. Схильність виправдовувати статус-кво задовольняє епістемічні потреби досягнення визначеності, порядку та структури; екзистенційні - у підтримці безпеки та мінімізації загрози; і реляційні - у зв'язку з іншими та набутті почуття приналежності й спільної реальності [Jost et al., 2009].

Ці висновки також важливі для розуміння поглядів суспільств, що перебувають у стані конфлікту. Дослідники виявили, що ставлення до миру та війни є результатами різних ідеологій, цінностей та особистісних характеристик. Ставлення до миру передусім пов'язане з усуненням структурних форм насильства, тоді як ставлення до війни - зі схваленням прямого насильства. Ставлення до миру насамперед асоціювалося з егалітарними ідеологічними переконаннями, цінностями міжнародної гармонії та рівності, турботи про інших, тоді як ставлення до війни пов'язане передусім з авторитарними ідеологічними віруваннями, цінностями національної сили та порядку. Отже, можна очікувати, що консерватори та праві менше підтримуватимуть мир, оскільки ці ідеології виступають проти рівності, і більше підтримуватимуть війну, оскільки війна передбачає «простіше» рішення у загрозливих ситуаціях [Van der Linden et al, 2017].

При дослідженні конфлікту між Ізраїлем та Палестиною, С. Тібон і Г. Блумберг (1999) відзначають, що приналежність до консервативної релігійної групи впливає на сприйняття конфлікту. Було з'ясовано, що авторитаризм пов'язаний з релігійністю, яка, своєю чергою, істотно впливає на орієнтації, які не підтримують мирне врегулювання. Ці висновки узгоджуються з роботою Б. Альтемейєра (1998), яка стверджує, що RWA, як консервативна орієнтація, відображає погляд на світ як на небезпечний і загрозливий, а тому вимагає вживання обережних і консервативних дій, які дають відчуття безпеки та порядку в суспільстві. Д.Бар-Тал та ін. (2012) виявили, що консервативний світогляд, відображений у RWA та в суб'єктивному визначенні ідеологічної позиції, визначає міру прихильності до конфліктного етосу, що, своєю чергою, пов'язаний з безкомпромісними

поглядами на вирішення ізраїльсько-палестинського конфлікту. Поняття «конфліктний етос» було запропоноване Д. Бар-Талом (2012) і визначається як конфігурація центральних, суспільних переконань, що поділяються членами суспільства, які забезпечують певну домінантну орієнтацію і надають сенсу суспільному життю в умовах нерозв'язних конфліктів. Його можна вважати консервативною ідеологією, що адаптувалася до специфічних обставин нерозв'язного конфлікту та до конкретних потреб, які він породжує [Bar-Tal, Sharvit, Halperin, & Zafran, 2012].

Конфліктний етос об'єднує членів суспільства, а також пов'язує сьогодення з прагненнями і цілями, які спонукають їх до майбутнього. Він є відносно стабільним світоглядом, що створює концептуальні рамки, які дозволяють людям організовувати і розуміти тривалий контекст конфлікту, в якому вони живуть, і діяти в напрямку його збереження або зміни відповідно до цього світогляду [Bar-Tal & Halperin, 2012]. Конфліктний етос відповідає основним потребам людини: осмислювати і структурувати реальність за допомогою пояснюваної, передбачуваної і керованої схеми [Bar-Tal, Raviv, & Hirsh, 2008].

Ці переконання широко розповсюджені серед членів суспільства, виступають центральними темами громадського порядку денного, часто обговорюються в публічному дискурсі, виражаються в культурних продуктах, передаються через освітню систему, служать відповідними посиленнями в рішеннях лідерів і впливають на вибір щодо напрямків дій. Вони забезпечують відчуття подібності і, таким чином, є однією з контекстуальних основ соціальної ідентичності [Bar-Tal, 2004]. Вони сприяють формуванню всеосяжного погляду на реальність, служать призмою, крізь яку члени суспільства оцінюють свій досвід, події та нову інформацію, і надають керівні приписи для соціальних дій [Bar-Tal & Halperin, 2012]. Загалом, можна виявити причинно-наслідковий зв'язок у переході від культурного через структурне до прямого насильства. Культура «проповідує, вчить, переконує, спрямовує і затуманює наше бачення

експлуатації і/або репресій як нормальних і природних явищ, або змушує не помічати їх взагалі» [Galtung, 1990].

Шляхом культурного насильства акти прямого і факти структурного насильства легітимізуються і, таким чином, стають прийнятними у суспільстві. Одним із способів культурного насильства є зміна «морального забарвлення» дії з червоного - неправильного на зелений - правильний або принаймні жовтий - допустимий. Інший спосіб полягає в тому, щоб зробити реальність непрозорою, щоб індивіди не бачили насильницького діяння чи факту, або, принаймні, не сприймали його як настільки насильницьке. Взаємозв'язок між цими явищами загалом можна зобразити у вигляді трикутника або «порочного кола» насилля, де будь-яка з точок може стати відправною і спричинювати інші види. Якщо порівнювати з моделлю, запропонованою Бар-Талом, то, на мою думку, остання є більш лінійною - як пережите насильство породжує появу конфліктного етосу, так і він дає підґрунтя для появи нової хвилі ворожнечі, проте не відбувається диференціації на пряме та структурне насильство, як у моделі Галтунга.

1.2. Методологія дослідження впливу ідеологічних чинників на розв'язання війн

Дослідження впливу ідеологічних чинників на розв'язання війн вимагає комплексного міждисциплінарного підходу, що поєднує методи політології, соціології, історії, психології, дискурс-аналізу та інших соціальних і гуманітарних наук. Це зумовлено складною природою ідеології як системи переконань, ідей та цінностей, що формують світогляд індивідів і груп та визначають їхню політичну поведінку.

Серед ключових методів дослідження ідеологічних чинників війни варто відзначити аналіз офіційних доктринальних документів та публічних виступів політичних лідерів країн-учасниць конфлікту. Саме в них, як правило, знаходять відображення базові ідеологічні установки та наративи,

що виправдовують агресивні дії та мобілізують населення на підтримку війни. Системний розгляд таких джерел дозволяє виявити домінуючі ідеологічні конструкти та прослідкувати їх еволюцію в політичному дискурсі.

Не менш важливим є аналіз пропаганди та інформаційних кампаній, що супроводжують розв'язання та ведення військових дій. Моніторинг та контент-аналіз медійного простору воюючих сторін - від традиційних ЗМІ до соціальних мереж - дає змогу ідентифікувати основні пропагандистські меседжі та технології, спрямовані на ідеологічну індоктринацію суспільства та делегітимізацію противника. Особливу увагу при цьому слід приділяти візуальним образам та символам, покликаним сформувати привабливий образ "своїх" та негативний - "чужих".

Дослідження ідеологічного підґрунтя війн неможливе без аналізу історичної політики та політики пам'яті конфліктуючих сторін. Саме інтерпретації минулого часто слугують обґрунтуванням для сучасних територіальних претензій та "відновлення історичної справедливості" шляхом агресії. Тому важливо простежити, як відбувається інструменталізація історії, героїзація одних і демонізація інших подій та постатей, нав'язування суспільству однобічної версії минулого в інтересах правлячих еліт.

Цінним джерелом інформації про вплив ідеологічних чинників на розв'язання війн є соціологічні опитування громадської думки. Вони дають змогу оцінити рівень сприйняття та підтримки суспільством різних ідеологем, ступінь ефективності пропаганди, готовність громадян до крайніх дій заради реалізації тих чи інших ідеологічних доктрин. Відстеження динаміки масових настроїв та переконань під час конфлікту є необхідною передумовою для розуміння його ідеологічного виміру.

Нарешті, вивчення ідеологічного підґрунтя війн потребує теоретичного узагальнення на основі існуючих концепцій - від класичних теорій тоталітаризму та масової психології до сучасних студій дискурсу війни,

інформаційного протиборства, символічної політики тощо. Це дозволяє вписати окремий випадок у ширший концептуальний контекст, порівняти його з іншими подібними ситуаціями, простежити закономірності та специфіку впливу ідеологій на розв'язання війн у різних суспільствах.

Зародження теорії щодо регулювання міжнародних відносин в їх найбільш жорстких проявах - збройних протистояннях як науки більшість дослідників відносить до 20-30-х років XX ст, коли міжнародна спільнота побачила і відчула наслідки багатомільйонних людських утрат та масштаби катастрофічних руйнувань у результаті Першої світової війни. Поряд з історико-філософськими, морально-етичними напрямками дослідження на цьому історичному рубежі з'являються наукові праці юридичного спрямування, які за різноманітністю поглядів на регулювання міжнародних відносин, зокрема забезпечення миру і міжнародної безпеки, отримали статус ідеалістичної школи. Саме ідеалістична школа визначила такі центральні категорії міжнародних відносин, як етику (моралізм) і право (легалізм), і запропонувала розглядати міжнародні відносини як універсальну, монолітну, статистичну систему етичних та юридичних норм (нормалізм), які є незмінними і незалежними від волі держав. Ідеалісти були прихильниками демократії, критикували принцип балансу сил і пов'язували реалізацію своїх ідей на міжнародному рівні через створення універсальної міжнародної організації і світового уряду [L. Woolf, 1916; G.L. Dickinson, 1926].

Прихильники ідеалізму стверджують, що головні процеси, які домінують у міжнародних відносинах, - це не конфлікти і війна, не протиборство національних інтересів, а співробітництво й інтеграція. Водночас світ стає краще і безпечніше не автоматично, для цього від учасників міжнародних відносин потрібні згуртовані дії з їх регулювання (G. Clark and B.L. Sohn, 1966; A. Zimmern, 1936).

В основі парадигми ліберального ідеалізму лежать дві ідеї І. Канта, а саме: ідея єдності людського роду та ідея можливості і необхідності зміни людських відносин у дусі гуманізму і прав людини (I. Kant, 2016). Розвитком

теорії ліберального ідеалізму є неоліберальна і посткласична версії ліберального ідеалізму. Прихильники неолібералізму доводять, що політика держав у міжнародних відношеннях визначається внутрішніми економічними інтересами. Водночас збільшення економічної взаємозалежності держав створює ситуацію загальних інтересів і стимулює їх співробітництво, а відповідно, зменшує значення і роль воєнної могутності та воєнної сили [R.O. Keohane and J.S. Nye, 1977].

У посткласичній версії ліберально-ідеалістичної парадигми стверджується, що під впливом глобалізаційних процесів відбуваються фундаментальні зміни в сутності політичної влади. Глобалізація призводить до ерозії національно-державного суверенітету через розмивання традиційного поняття «державний кордон» і послаблення функцій держави як актора міжнародних відносин. Формується саморегульоване глобальне суспільство, яке функціонує за єдиними правилами і регулюється уніфікованими законами [M. Zacher and R. Matthew, 1995; A. Moravcsik, 1997; J.N. Rosenau and E.O. Czempel, 1992]. Бурхливі події міжнародного життя 30-40-х років XX ст., зокрема агресія Японії проти Маньчжурії, Італії проти Ефіопії,

Друга світова війна, розв'язана Німеччиною в Європі, продемонстрували повну неспроможність Ліги Націй як міжнародної організації вплинути на такі масштабні конфлікти і зберегти мир. Це призвело до того, що абстрактна теорія ідеалістів як теоретична парадигма міжнародних відносин зазнала краху, і їй на зміну прийшла нова теоретична парадигма - політичного реалізму. Представники нової теорії не визнавали в міжнародних відносинах, особливо в аспекті силового вирішення міждержавних протиріч, універсальної, статичної конструкції правових і морально-етичних норм, у рамках яких мають розгортатися міжнародні політичні процеси. Школа політичного реалізму трактувала міжнародні відносини як боротьбу за владу між головними політичними гравцями, насамперед між державами, що зумовлено природою людини і є вічним

явищем світової політики. Така боротьба неможлива без формування балансу сил, що категорично відкидали ідеалісти. Саме стан миру, за твердженням політичних реалістів, являє собою період, коли існує стан рівноваги між центрами сили, державами чи коаліціями держав, тобто їхні амбіції і могутність урівноважують і стримують один одного, а війна - це наслідок порушення балансу сил. На відміну від ідеалістів, теорія яких базувалася на важелях (правових і етичних) впливу на державний апарат і яка не підтвердилася на практиці, а виконувалася лише з метою ідеологічної легітимності, теорія політичного реалізму імплементувала в мислення політиків, дипломатів, військових нові ключові положення, детермінанти теорії міжнародних відносин у площині силового протистояння, а саме: «позиція сили», «агресія», «баланс сил», «політична нерівновага», «конфронтація» тощо [Е.Н. Carr, 1939; Н. Morgenthau, 1973].

У середині ХХ ст. зароджується нова теорія міжнародних відносин, яку визначили як «модерністську хвилю». Теорія модерністів полягала у пошуку конструкції міжнародних відносин, яка будувалася на методологіях точних і природничих наук. Вони прагнули сконструювати міжнародні відносини на перетині не лише політології, соціології і міжнародного права, а й математики, кібернетики, теорії систем тощо. Значною мірою появі нової наукової парадигми теорії міжнародних відносин сприяла легітимація політичними реалістами силової конфронтації на міжнародній арені за часів «холодної війни».

У наукових колах теорію політичного реалізму почали ототожнювати з аналогією сили під час вирішення міждержавних суперечок. Модерністи намагалися довести необхідність і доцільність використання в суспільних дисциплінах, у тому числі в теорії міжнародних відносин, тих перевірених методів, які підтвердили свою ефективність в точних і природничих науках, жорстко критикуючи традиціоналістів (політичних реалістів) за суб'єктивність і недосконалість їхніх методів дослідження.

Системний підхід до вивчення міжнародних відносин намагалися застосовувати й реалісти, але використання застарілих теорій Гоббса і Макіавеллі «війна всіх проти всіх», ігнорування значного впливу науково-технічного прогресу на динаміку міжнародних відносин, відсутність чіткого змісту багатьох термінів, наявність у роботах неперевіраних тверджень і аксіом негативно позначилися на сприйнятті науковим світом трактування теорії політичного реалізму з позицій модернізму. Водночас реалісти критикували модерністів за те, що вони пропонують замість міжнародних реалій схематизовані абстрактні конструкції та механічне ототожнення соціальних, біологічних та фізичних процесів. Вони звинувачують модерністів у цинізмі, коли процентні показники звичайних соціальних явищ, таких як алкоголізм, смертність, міграція, ототожнювали з основними детермінантами міжнародної політики. Зрештою, у 90-х роках XX ст. модерністи дещо потіснили реалістів у вищій школі (університети, науково-дослідні центри), а реалісти зберегли провідні позиції на політичному олімпі. З'явилися дослідження, в яких є спроби поєднати модерністську та реалістичну парадигми на підставі того, що модерністи у своїх поглядах на міжнародні відносини мало чим відрізняються від реалістів, хоча пояснюють ці відносини різними методами та термінами.

На зламі XX і XXI ст. з'явилася нова версія парадигми класичного політичного реалізму - парадигма постмодернізму, яка ґрунтується на ідеї боротьби цивілізацій. Прихильники цієї теорії переконані, що сучасні міжнародні взаємовідносини - це відносини не між державами, а між цивілізаціями, які відрізняються історією, мовою, традиціями, релігією. Взаємовідносини цивілізацій значно конфліктніші, ніж взаємовідносини держав, тому що в основі цивілізаційних відмінностей лежать цінності і переконання, які узгодити, примирити значно складніше, ніж економічні чи політичні інтереси. Захищаючи свої цінності і переконання, цивілізації намагаються захопити владу. Прихильники постмодернізму обґрунтовують необхідність переносу центру дослідження міжнародних відносин із

міждержавних відносин на чинники і процеси соціокультурного характеру [S. Huntington].

Розшарування суспільства як на національному, так і на міжнародному рівні за рівнем життя на бідних і багатих спонукало дослідників міжнародних відносин звернутися до парадигми марксизму, основна ідея якої полягає у тому, що міжнародні відносини мають не анархічний, а імперсько-експлуатаційний характер. Діючими акторами міжнародних відносин є не держави чи транснаціональні об'єднання, а соціальні класи. Домінуючими процесами на міжнародній арені є: гостра конкурентна (у т. ч. збройна) боротьба між власниками капіталу, які монопольно володіють і управляють засобами виробництва у світовій економіці; боротьба між соціальними класами, багатими і бідними. Водночас парадигма класичного марксизму ґрунтувалася на тому, що міжнародні відносини - це надбудова над економічними відносинами (базисом), і формуються такі відносини залежно від внутрішніх реалій країн, які інтегровані у світову політику й економіку (R. Prebisch, 1964).

Розвитком теорії парадигми класичного марксизму, яка не підтвердилася досвідом більшості країн світу, стала парадигма неомарксизму, яка відрізняється тим, що замість міжнародних і внутрішньодержавних класових і імперіалістичних протиріч у ній декларується міжнародна конфліктність як причина експлуатації одними (багатими) державами ресурсів інших (бідних) держав і нееквівалентного обміну між ними (центр і периферія світового капіталізму). Міжнародні конфлікти можливі через нерівноцінне становище тих чи інших держав у різних типах міжнародних структур (економічній, політичній, військовій та ін.) [F.H. Cardoso and E. Faletto, 1978; R. Cox, 1999].

Під час активних світових інтеграційних процесів сучасні міжнародні відносини здебільшого носять анархічний характер, кожна держава визначає пріоритетність національних інтересів у системі міжнародних відносин. У деяких випадках лідери держав із позиції захисту національних інтересів, а

здебільшого з метою закріплення своєї влади, можуть провокувати збройні конфлікти. Наявність міжнародних інститутів є певним запобіжником ескалації збройного протистояння, але, як показує перебіг останніх подій (Грузія, Сирія, Україна), вони втрачають свою ефективність.

Агресивні наміри деяких державних лідерів активно стримують процеси економічної і політичної інтеграції, ризики втрат економічних вигід та політичного авторитету охолоджують гарячі голови агресивних лідерів. Оцінити ситуацію війни і миру неможливо без урахування протистояння цивілізацій, сучасний інформаційний простір дає можливість державам визначитися з диспропорціями використання ресурсів і розподілом вигід, що може спровокувати збройне протистояння. Важливим чинником збереження миру на планеті є розуміння суспільством того, що будь-який конфлікт може набрати катастрофічних масштабів і призвести до загибелі всього людства. Це призводить до активізації діяльності недержавних громадських організацій у площині збереження миру (Організація Червоного Хреста, послы миру, Всесвітня асоціація «Жінки за мир» тощо). У дослідженні положення війни і миру важливо спрогнозувати динаміку формування і переміщення світових центрів сили, а також щодо можливостей балансу сил.

Тобто теорію сучасного стану міжнародних відносин у контексті війни і миру можливо вважати певним конгломератом відомих парадигм із певним домінуванням тієї чи іншої складової частини за ситуацією і часом. Положення парадигми політичного реалізму щодо національних інтересів держав як важливого витоку ситуації збройного протистояння набувають реального змісту в ситуаціях радикального націоналізму, релігійного екстремізму, який сьогодні спостерігається на пострадянському просторі і на Близькому Сході. Теорія парадигми марксизму здебільшого має прояв не в міжнародних протистояннях щодо незадоволення народу владою в певній країні, у поширенні течій анти-глобалізму, боротьбі з ескалацією економічної влади в країнах, що розвиваються, міжнародними і транснаціональними корпораціями. У більшості економічно розвинутих

країн світу населення дійшло повного розуміння того, що війна - це кінець їхнього благополуччя і добробуту, тому основу співіснування вони бачать у моральних нормах, закріплених міжнародним правом.

Розкриємо сутність складників визначеного методологічного підходу:

- мета дослідження: адаптація трактувань відомих парадигм міжнародних відносин щодо загрози війни і можливості мирного співіснування до сучасного стану і динаміки розвитку міжнародних відносин;

- завдання дослідження: дослідження відомих парадигм міжнародних відносин щодо трактування ними форми міжнародних відносин, яка може генерувати ситуацію війни і миру, детермінантів воєнної загрози, концептів, основ мирного співіснування чи воєнного протистояння; дослідження сучасного стану міжнародних відносин і можливої динаміки їх розвитку в контексті війни і миру: порівняння і знаходження спільно чи відмінного сучасного стану міжнародних відносин у контексті війни і миру з тим, що декларується в парадигмах міжнародних відносин;

- методи дослідження:

- групування - дає змогу побудувати й уявити загальний профіль здобутків відомих теорій міжнародних відносин у контексті війни і миру;

- систематизації - дає змогу спрямувати процеси пізнання ситуації збройних конфліктів за системою критеріїв;

- порівняльного аналізу - дає змогу адаптувати сучасний стан і динаміку міжнародних відносин у контексті війни і миру з моделями, які визначені у відомих парадигмах міжнародних відносин.

Результат - можливості застосування положень відомих парадигм міжнародних відносин щодо аргументації причин зародження та виникнення збройних конфліктів, заходів і інструментів запобігання та урегулювання збройних конфліктів на сучасному етапі розвитку міжнародних відносин.

Запропоновані методологічні підходи дають змогу проводити дослідження загрози війни і можливостей мирного співіснування на сучасному етапі розвитку міжнародних відносин та визначати заходи і

інструментарій запобігання та урегулювання ситуацій збройного протистояння, спираючись на здобутки відомих парадигм міжнародних відносин.

Кінцевим результатом проведеної роботи є методологічні підходи до дослідження положень відомих парадигм міжнародних відносин у контексті війни і миру та визначення можливостей щодо їх адаптації до сучасного стану і тенденцій розвитку міжнародних відносин. Наведені методологічні підходи визначають зміст і послідовність дій дослідників та передбачають визначення:

мети - адаптація трактувань відомих парадигм міжнародних відносин щодо загрози війни і можливості мирного співіснування до сучасного стану і динаміки розвитку міжнародних відносин;

завдань - дослідження відомих парадигм міжнародних відносин щодо трактування ними форми міжнародних відносин, яка може генерувати ситуацію війни і миру, детермінантів воєнної загрози, концептів, основ мирного співіснування чи воєнного протистояння, дослідження сучасного стану міжнародних відносин і можливої динаміки їх розвитку в контексті війни і миру, порівняння і знаходження спільно чи відмінного сучасного стану міжнародних відносин в контексті війни і миру з тим, що декларується в парадигмах міжнародних відносин;

методи дослідження: групування - дає змогу побудувати й уявити загальний профіль здобутків відомих теорій міжнародних відносин у контексті війни і миру; систематизації - дає змогу спрямувати процеси пізнання ситуації збройних конфліктів за системою критеріїв; порівняльного аналізу - дає змогу адаптувати сучасний стан і динаміку міжнародних відносин у контексті війни і миру з моделями, які визначені у відомих парадигмах міжнародних відносин.

Застосування запропонованого методологічного апарату дають змогу дослідникам проблем війни і миру в сучасному міжнародному середовищі прогнозувати і визначати причини та передумови виникнення ситуацій війни

і миру, декларувати заходи та інструментарій міжнародного впливу щодо її нормалізації чи локалізації, спираючись на теоретичні здобутки відомих парадигм міжнародних відносин.

Загалом, методологія дослідження ідеологічних чинників на розв'язання війн має поєднувати аналіз політичних доктрин та дискурсів еліт з вивченням масової свідомості та поведінки, розглядати їх крізь призму історичного та порівняльного підходів з урахуванням соціально-психологічних та інформаційно-комунікаційних аспектів. Лише таке комплексне міждисциплінарне бачення дасть змогу скласти цілісну картину впливу ідеологічних факторів на ескалацію насильства та збройних конфліктів у сучасному світі.

Висновки до розділу 1

Проведений у першому розділі аналіз теоретико-методологічних засад дослідження ідеологічних чинників війни дає підстави для наступних висновків. По-перше, ідеологія є важливою основою конфлікту, оскільки дає людям уявлення про те, за що варто боротися, і може спонукати їх до насильницьких дій. По-друге, ідеології конструюють образ ворога і слугують для легітимації агресивних дій проти нього. По-третє, консервативні і авторитарні ідеології більш схильні виправдовувати застосування сили і менше підтримують мирне врегулювання конфліктів. По-четверте, ідеології формують "конфліктний етос" - набір переконань і установок щодо "своєї" і "чужої" групи, які сприяють ескалації протистояння. Нарешті, дослідження ідеологічних чинників війни вимагає застосування комплексу методів - від аналізу політичних доктрин і публічного дискурсу до вивчення масових установок і поведінки, що зумовлює міждисциплінарний характер таких студій.

РОЗДІЛ 2. ІДЕОЛОГІЯ ЯК ЧИННИК РОЗГОРТАННЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

2.1. Особливості ідеології путінського режиму та її вплив на агресивну зовнішню політику РФ

Всупереч уявленню про те, що після розпаду СРСР російську еліту цікавили тільки гроші, насправді новий режим у Москві від самого початку зайнявся пошуком ідеології, яка сприяла б зміцненню російської держави, що переживала драму імперії, яка розпадалася.

У ельцинський період інтереси, головним чином прагматичні, російського суспільства, що вступило на шлях модернізації, продиктовані переходом до приватної власності та відмовою від комуністичної ідеології, що охопили перехідний період 1990-х років, обіцяли засвоєння російським соціумом цінностей відкритого суспільства ліберального типу. Але демократичні тенденції дуже швидко вступили в протиріччя з матрицею традиціоналізму, часом близького до фундаменталізму, історичного російського суспільства.

Ба більше, Путін на певному етапі дорослішання свого режиму зумів продати значній частині населення Росії віру в необхідність відновлення для Росії якості великої держави, причому першим символічним кроком у цьому напрямі стало повернення вже в перший рік свого президентського мандата, у грудні 2000 року, радянського гімну []. Це був символічний політичний акт із чітким розставленням ідеологічних пріоритетів.

Ця нова ідеологія стала проявлятися дедалі виразніше під час послідовних президентських мандатів Путіна і, що ставало дедалі логічнішим, переслідувала, зокрема, й інтереси збереження влади в його руках. Як і будь-якій ідеології, новій російській державній доктрині довелося звернутися до історичних, культурних, релігійних міфів минулого, вигаданих традицій і фобій, усі вони переслідували вирішення завдання легітимізації

авторитарного режиму, який формувався, а разом і дискредитації всіх тих, хто протистояв режиму і не поділяв його ідей. Поступово дійшло до використання в ужитку образного терміна "ідеологія путінізму", яке якщо ще й не систематизоване в усіх деталях, але існує вже окремими частинами і поширюється в промовах, статтях та інтерв'ю Путіна.

Доктрина Путіна почала наповнюватися змістом уже на самому початку його першого президентського терміну, коли була гостра потреба у виправданні політики Москви щодо бунтівної Чечні. Наступник Єльцина тоді відмовився від будь-яких цивілізованих методів врегулювання сепаратистського чеченського конфлікту, беззастережно вдавшись до воєнно-геноцидної практики "приборкання" непокірних чеченців, що практикувалася ще в XIX столітті царським генералом Єрмоловим на завойованій росіянами території Кавказу. Путінська фраза, що стала гаслом, - "будемо мочити їх і в сортирі!" (з кримінального жаргону, приблизно означає "вбити когось у відхожому місці") - матеріалізувалася в безмежній жорстокості російських військових і руйнуванні вщент столиці Чечні, міста Грозний, з численними жертвами серед мирного населення [].

Зловісний успіх "військової операції" в Чечні послужив каталізатором відродження духу мілітаризму в кремлівській політиці. Загравання із західним лібералізмом 1990-х швидко стало витіснятися з політичної практики московського режиму, його замінило войовниче обґрунтування імперіалістичного реваншу. Саме на цьому тлі стало можливим публічне оприлюднення скандальної думки одного з відомих російських інтелектуалів, директора Ермітажу Піотровського, який, визначаючи своє розуміння славнозвісної російської душі, з разуючою відвертістю зауважив: "Все мы ми милитаристы и империалисты" [].

Прийняття російським суспільством ідеї відновлення імперії шляхом війни стало лейтмотивом і центральною ланкою путінської ідеології, що зароджується. У рамках нової російської державної ідеологічної стратегії в редакції Путіна до крайності спрощується виявлення так званих ворогів,

іноземних агентів, націонал-зрадників, ЛГБТ-активістів, тобто всіх тих, хто за сумісництвом став неугодний режиму. Принцип ідентичності в рамках путінської ідеології вибудовується від протилежного - за ідейними лекалами протистояння: тут "ми", а "ми" не такі, як "вони". "Ми", тобто росіяни, люди духовні, традиційні, самобутні, незалежні і готові піти на жертви. А ось "вони" - бездуховні, нерозумні, не об'єктивні, космополітичні, які зазіхають на багатства і на саме існування росіян.

Ідеологічні кліше путінської ідеології не містять нічого принципово нового, вони майже буквально запозичені з часів сталінізму і навіть зі слов'янофільських навчань царського періоду. Війна в ім'я відновлення уявної історичної справедливості, спекуляція на тезі оборонної війни (ще один-два дні, і нас би атакували, тож ми нанесли випереджувальний удар), визволення історичних російських земель: ось уся гама ідеологічних обґрунтувань відновлення Російської імперії шляхом війни в путінській формулі.

За путінського режиму державна ідеологічна стратегія Росії еволюціонувала від культу Перемоги 1945 року до культу війни як такої. За висловом відомого історика культурного феномена сталінізму Євгена Добренка, це була еволюція від вшанування пам'яті жертв до монументалізації переможців. Ба більше, Путіну вдалося нав'язати значній частині російського суспільства і тим, хто ідентифікує себе з російським світом за його межами, думку про те, що "спеціальна військова операція" 2022 року є закономірним продовженням Великої Вітчизняної війни і загалом це екзистенційна битва російської цивілізації із Заходом [1].

Державну доктрину Путіна прищеплюють російському суспільству, культурний код якого склався на прийнятті ідеї про те, що біди і страждання народу, які найчастіше виникали через помилки вождів або лінощі розуму, набувають майже релігійного значення. У цій ментальній парадигмі біди і страждання пояснюються "особливою російською долею". А телебачення на чолі всієї витонченої пропагандистської системи Кремля, переконує сьогодні

російського обивателя в тому, що розрахунки на майбутнє мало чого варті, що справжня гідність народу якраз у тому й полягає, що для нього ситість і матеріальне благополуччя не має принципової важливості, що росіяни зміцнюють свою духовність, обходячись мінімумом матеріальних благ. І коли росіяни починають вірити в те, що вони особливі, що вони обраний народ, вони втрачають здатність розпізнавати справжні причини переважної більшості своїх бід, що походять від непрофесіоналізму і помилок тих, хто ухвалює доленосні політичні рішення.

Розпад СРСР і закінчення "холодної війни" дали світу надію на нейтралізацію російського імперіалізму. Але ця надія виявилася передчасною []. Дуже скоро стало зрозуміло, що освіта і грамотність радянського періоду, а також несміливі пострадянські спроби демократизації російського суспільства, що прийшли на зміну неписьменності та політичному невігластву переважної частини суспільства в царській Росії, майже нічого не змінили в російській психології, обтяженої відсутністю навичок самостійного мислення, слаборозвиненим почуттям особистої відповідальності за зроблений вибір, дивовижною сугестивністю, вірою в різноманітні міфи, впаданням з однієї крайнощі в іншу, традиційним патерналізмом і т.п. Усі ці особливості російської національної самосвідомості заважали і перешкоджали формуванню політичної демократичної системи, з усвідомленням громадянами непорушності своїх політичних прав.

Отже, аж ніяк не випадково, що багато росіян сьогодні заміняють аналіз своїх минулих помилок пошуком зовнішніх ворогів. Звідси і те, що спостерігається сьогодні в російському суспільстві, де ірраціональність майже повністю витісняє розум, мовлення і думки плутаються, а розпач розуму породжує параноїдальні стани, які доходять до міркувань про третю світову війну.

Усі ці разом узяті характеристики російського суспільства природним чином виправдовують спекульований з тоталітарною майстерністю кремлівськими ідеологами культ довічного вождя та ідею жертвового

героїзму, зокрема героїчної загибелі у війні за вічну Росію. Всі вони вдало стикуються і з якоюсь божественною вірою, згідно з якою Росія приречена боротися з силами зла і Сатаною. Нова ідеологія створює гримучу суміш агресивного російського націоналізму з реваншистським імперіалізмом, російського месіанства з ідеєю "особливого шляху" десятирічного і навіть столітнього розвитку Росії, створюючи ґрунт для формування стійкого синдрому переваги російської нації як духовної сутності. Перевага, насамперед, над Заходом, який, на думку путінського ідеологічного істеблішменту, десятиліттями, якщо не століттями, перебуває у стані перманентного занепаду.

Але, незважаючи на всі спроби надати ідеологічному процесу впорядкованого і систематизованого характеру, інспірована політикою Путіна ідеологія війни сама по собі позбавлена одного з головних компонентів - уявлення про цілі розвитку і образ майбутнього для Росії. Річ у тім, що путінська ідеологія - це ідеологія минулого, а аж ніяк не майбутнього, що перетворюється на своєрідну ідеологему контрмодернізації. З цього погляду ідеологічні нововведення путінського Кремля приречені на провал. Але було б помилкою думати, що практичні наслідки ідеології війни можуть мати короточасні ефекти. Навіть усунення Путіна від ухвалення владних рішень ще не гарантує відмову від ідеології війни в Росії. Проблема набагато глибша, вона полягає в загальному стані історичного російського суспільства, трансформація якого не піддається швидкій перспективі.

2.2. Ідеологічні передумови та виправдання російської агресії проти України

Як справедливо зазначається у статті в The Atlantic [Serhan, 2022]: "Націоналістичні лідери часто використовують минуле як зброю для виправдання своїх теперішніх цілей", а також "Путін - не єдиний світовий лідер, який звертається до історичного минулого, щоб виправдати свої

рішення в сьогодні". Еволюцію путінського ревізіонізму можна простежити в його публічних заявах протягом більш ніж 22 років його авторитарного правління.

У своїх попередніх статтях [Лоссовський, 2018, 2020] один з авторів цієї роботи представив принципи та практичні наслідки путінської зовнішньої політики Росії щодо пострадянських держав до початку повномасштабного вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року. На основі внутрішніх нормативно-правових документів Росії, а також публічних заяв її керівництва зроблено висновок, що Кремль виклав нову зовнішньополітичну стратегію і відповідну зовнішньополітичну доктрину - "нову доктрину обмеженого суверенітету" ("доктрину Путіна"), головним елементом якої є концепція "обмеженого суверенітету". За часів "холодної війни" вона також була основною складовою "доктрини Брежнєва" - зовнішньополітичної доктрини СРСР щодо держав так званої "народної демократії". Наведено основні положення та характеристики доктрини. Підкреслено, що вже понад 20 років де-факто формою правління в Росії є одноосібна диктатура, яка веде агресивну міжнародну військово-політичну діяльність, насамперед проти України та інших пострадянських країн. Такі прояви внутрішньої та зовнішньої політики Росії, принаймні за останні 15 років, свідчать про те, що її дії відповідають критеріям, викладеним у [Лоссовський, 2018, 2020] для реалізації "нової доктрини обмеженого суверенітету".

У 2005 році у своєму щорічному посланні В. Путін назвав розпад радянської імперії "найбільшою геополітичною катастрофою століття" ("Путин: Крах СССР", 2005).

Перший етап ескалації російської політики ми простежуємо до виступу В. Путіна на Мюнхенській конференції з безпеки 2007 року ("Стенограма: 2007 Путін", 2014), яка, на думку деяких її високопоставлених учасників, відгонила риторику часів холодної війни. Рівно за рік до закінчення свого другого президентського терміну, вже досвідчений політик, але все ще відносний "демократ", хоча, можливо, вже визначився з майбутнім сценарієм

своїх авторитарних перетворень в Росії, Путін звинуватив Вашингтон у спробах нав'язати світові свою волю. Він звинуватив США в тому, що вони роблять світ більш небезпечним місцем, проводячи політику, спрямовану на його однополярність. Демонструючи амбіції енергетичної наддержави, що відроджується, Путін фактично робив безпідставні заяви про те, що Росію слід розглядати як окремий потужний полюс світової політики.

Прикметно, що Кремль за кілька тижнів до цього натякав, що Путін, який повинен буде піти у відставку наступного року після двох термінів перебування на посаді, готує велику зовнішньополітичну промову, яка вкаже шлях його наступнику.

Реакція міжнародної політичної спільноти на цю промову була однозначно негативною і несхвальною. Висловлювалася думка, що промова була провокаційною і відзначалася риторикою, яка більше нагадувала ультиматум часів холодної війни. Водночас речник Кремля Д. Песков заперечив, що російський президент намагався спровокувати Вашингтон: "Мова не йде про конфронтацію. Це запрошення до роздумів" ("Промова, виголошена", 2019; Шарбонно, 2007; "Стенограма: Путін 2007", 2014). Такі ультиматуми Путіна, хоч і справляли негативне враження на Захід, проте, як правило, ігнорувалися на Заході.

"Пробною кулею" для початку сучасної агресивної політики Російської Федерації стала війна проти Грузії в серпні 2008 року, яка призвела до людських жертв, руйнувань і фактичної експропріації близько 20 % територій Грузії, визнаних міжнародним правом невід'ємною частиною цієї країни - Абхазії і Цхінвальського регіону (так званої Південної Осетії). Ці грузинські території були незаконно визнані Росією як "незалежні держави".

Подальша млява реакція колективного Заходу і, насамперед, США, які не змогли зупинити фактичну безкарність знахабнілого агресора, дозволила політичному "гопнику" Путіну ще більше підвищити ставки своєї зовнішньої агресії і до кінця "закрутити гайки" щодо обмеження елементарних людських свобод на внутрішній російській арені.

Подальшу ідеологічну ескалацію можна знайти в низці офіційних виступів Путіна, а також у рамкових і концептуальних документах у сфері зовнішньої політики, безпеки та оборони, опублікованих у 2014 році та детально розглянутих у (Лоссовский, 2018, 2020). Все це супроводжувалося окупацією російськими військами Автономної Республіки Крим та міста Севастополь, яка розпочалася 20 лютого 2014 року, а також окремих районів Донецької та Луганської областей. Бойові дії Росії на Донбасі призвели до загибелі близько 15 000 українців і масового руйнування інфраструктури та житлового сектору цього українського регіону ще до початку повномасштабного російського військового вторгнення в Україну, розпочатого 24 лютого 2022 року.

Путін у своїх численних інтерв'ю любив підкреслювати, що кримінальна петербурзька брама відіграла важливу роль у його підлітковому вихованні. Вся політична поведінка кремлівського диктатора вписується в стереотипну поведінку кримінальних елементів Російської імперії та Радянського Союзу 20-го століття, так званих "гопників". Основний принцип російських вуличних злочинців: "Якщо бійки не уникнути, треба бити першим" фактично став сучасною ідеологією зовнішньої та безпекової політики путінського самодержавства. Про це він заявив у своєму виступі в Міжнародному дискусійному клубі "Валдай" у Сочі восени 2015 року, в розпал військової операції Росії на Донбасі [].

Подальша ескалація політичної риторики на найвищому рівні розпочалася в середині літа 2021 року, коли В. Путін, наслідуючи традиції свого кумира Йосипа Сталіна, звернувся 12 липня до епістолярного аматорського історичного жанру з досить розлогою статтею "Про історичну єдність росіян і українців" (опублікованою російською та українською мовами) [Dickinson, 2021; Domańska, 2021], яку чимало аналітиків уже тоді порівнювали з оголошенням справжньої війни, або, щонайменше, з останнім ультиматумом. Стаття, попри дуже суперечливий та упереджений характер її положень, набула значного розголосу як в Україні та Росії, так і в решті

світу. Вона стала обов'язковою для прочитання військовослужбовцями Збройних сил РФ. Однак проба пера "молодшого історика" не була сприйнята серйозно науковою спільнотою, навіть у самій Росії. Як і належить офіцеру КДБ, Путін не вдався до справді наукових методів дослідження, коли вчений вивчає численні факти і події та формулює наукові висновки і концепції на основі їхнього наукового аналізу. Такому підходу не вчили в школі КДБ СРСР. Російський диктатор, відомий також як "молодший історик-науковець", формулював свої "теоретичні" висновки, не спираючись на жодну сукупність фактів, так би мовити, апіорі. Всі свої "теоретичні" постулати він сформулював заздалегідь, без будь-яких досліджень, серед яких можна виділити наступні: росіяни і українці - "один народ", у розвалі двосторонніх російсько-українських відносин винні антиросійські змови західних країн. Путін також стверджував, що значна частина сучасної території України охоплює "історично російські землі", аж до звинувачень у тому, що "Росію пограбували". Прозвучали виправдання для нових територіальних анексій: "Я все більше переконуюся в тому, що Києву Донбас просто не потрібен". Зрештою, Путін відмовив Україні в праві на незалежну від Москви державність, заявивши: "Я впевнений, що справжній суверенітет України можливий лише в партнерстві з Росією".

Говорячи про те, що Україна переходить від концепції "не Росія" до "анти-Росії", Путін фактично оголосив війну Україні: "Ми ніколи не дозволимо, щоб наші історичні території і близькі нам люди, які там проживають, були використані проти Росії. А тим, хто зробить таку спробу, я хочу сказати, що таким чином вони знищать свою країну" [Dickinson, 2021; Domańska, 2021].

Путін (або група людей, які писали це есе на його замовлення) висмикнув лише ті факти, які вписуються в його псевдоконцепцію, при цьому повністю проігнорувавши ті факти, які в неї не вписуються. При цьому автори цієї статті зовсім не відкидають правомірність апіорних методів наукового дослідження. Ми лише підкреслюємо, що історична наука - це

скоріше наука апостеріорна, заснована на ретельному накопиченні та аналізі історичних даних і фактів.

Виникає певна аналогія з іншим "видатним істориком" і натхненником нинішнього очільника Кремля. Сумнозвісна праця Й. Сталіна "Короткий курс історії ВКП(б)", опублікована у 1938 році, перетворилася на "нову комуністичну Біблію", яка була обов'язковою для вивчення щонайменше двома поколіннями радянських студентів. Ніхто не сумнівався, що університетський підручник з історії був "написаний" людиною, за плечима якої нібито було лише чотири класи церковної школи.

Наступною спробою епістолярного "удару" по Україні, цього разу ще в більш хамській і неповажній формі, але на нижчому політичному рівні, стала стаття Д. Медведєва, колишнього президента Росії, а нині заступника секретаря Ради національної безпеки. Вона називалася "Чому контакти з нинішнім українським керівництвом безглузді" і була опублікована в газеті "Коммерсантъ" 11 жовтня 2021 року ("Медведев написал", 2021). "На чолі України стоять слабкі люди, які прагнуть лише набити свої кишені... Лідера, який міг би пожертвувати собою заради України, не було, немає і, схоже, не буде... Переговори з такими людьми абсолютно безглузді". Така заява колись важливої фігури в Росії, яка зараз перебуває на значно менш значущій посаді, хоча й намагається втриматися на плаву, схожа на реальну загрозу війни. Якщо заперечувати необхідність і можливість переговорів з нинішнім демократично обраним керівництвом України, то єдиною формою відносин, яка залишається з такою державою, є війна. Чи буде це справжня війна, чи гібридна - вже не має принципового значення. У притаманній йому хамській манері Д. Медведєв, колишній професор Ленінградського університету - за термінологією путінських кумирів, бандитів ленінградських підворіть, відомих як бич, тобто "бывший интеллигентный человек" - навіть дозволив собі певні антисемітські висловлювання щодо президента України В. Зеленського ("Медведев написал", 2021).

Серед низки "знакових" войовничих і ксенофобських політичних заяв, що з'явилися в російських ЗМІ за півроку, що передували 24 лютого 2022 року, не можна не згадати сумнозвісну статтю Т. Сергійцева "Що Росії робити з Україною", яка була опублікована 04 квітня на сайті державного агентства "РИА Новости", вже після початку гарячої фази війни. Саме в той день, коли весь світ побачив жахливі докази злочинів геноциду, скоєних російськими військовими проти мирного населення в селищі Буча Київської області ("В саме серце", 2022; Sternthal, 2022). Автор описує, як має відбуватися денацифікація України. Вона має бути очищена від "нацистської маси населення, яка технічно не може бути піддана прямому покаранню як військові злочинці". Військовослужбовці Збройних сил України повинні бути "максимально знищені на полі бою". Денацифікація повинна здійснюватися за допомогою "ідеологічних репресій і жорсткої цензури". Процес денацифікації мав би торкнутися щонайменше останніх 30 років української історії або більше одного покоління українців. По суті, йшлося про деукраїнізацію, відмову від "штучного нагнітання етнічної складової самоідентифікації населення на територіях історичної Малоросії та Новоросії". Сама назва "Україна" не повинна існувати.

Це чітко задекларований маніфест ревізійністської та експансіоністської агресивної ідеології "руського мира", а також план дій зі знищення всієї української нації та всього українського, розрахований на найближчі 30 років. Автори цього "маніфесту" навіть не обтяжують себе хоча б формальними спробами прикрити свою антигуманну та екстремістську ідеологію якимись квазідемократичними "аргументами".

Брехливі заяви Путіна про геноцид росіян і російськомовних в Україні абсолютно безпідставні і є невід'ємною частиною пропагандистських наративів, які роками повторюються російськими ЗМІ та політиками. Москва висунула дикі і брехливі звинувачення в тому, що Україна створювала плутонієву брудну бомбу і використовувала спеціальні лабораторії НАТО для розробки хімічної та біологічної зброї. Деякі звинувачення були

настільки безглуздими, що Україна нібито розводила птахів, здатних заразити виключно росіян або російськомовних.

Насправді, міжнародне співтовариство звинувачує Росію у скоєнні звірств в Україні. Ірландія, Литва, США та Канада пішли далі і назвали це геноцидом. Якою б не виправданою вона не була, ця війна є переломним і вирішальним моментом. "На карту поставлено майбутнє Росії та її майбутнє місце у світі", - заявив голова російської зовнішньої розвідки С. Нарішкін. Після стількох руйнувань і вбивств так фальшиво і цинічно звучать слова Путіна, сказані 24 лютого 2022 року, в день початку повномасштабного вторгнення в Україну: "Окупація української території не входить в наші плани. Ми не маємо наміру нічого нікому нав'язувати силою" (Мотыль, 2022а).

Метою так званої спеціальної військової операції було брехливо оголошено "захист людей, які вже вісім років стикаються з приниженням і геноцидом з боку київського режиму... Ми будемо домагатися демілітаризації і денацифікації України і притягнення до відповідальності тих, хто скоїв численні криваві злочини проти мирного населення, а також проти громадян Російської Федерації" [Мотыль, 2022а].

Ще більш цинічними і такими, що виходять за межі відвертого знущання, є наступні слова "перезавантаженого" диктатора Росії, звернені до громадян України після початку вторгнення: "Події, що відбуваються, не мають нічого спільного з бажанням ущемити інтереси України та українського народу... Я прошу вас, як би важко це не було, зрозуміти це і разом з нами працювати над тим, щоб якомога швидше перегорнути цю трагічну сторінку і разом рухатися вперед".

Найбільш гротескним і безглуздим виглядає заклик Путіна до солдатів і офіцерів Збройних сил України припинити опір і скласти зброю. Воно свідчить про те, що серед десятків тисяч путінських холоуїв і гвардійців не знайшлося навіть кількох притомних людей, які б наважилися сказати диктатору правду про реальне ставлення до нього людей в Україні. Сам він

не в змозі отримати цю інформацію, оскільки так і не зміг освоїти хитросплетіння інтернету і всі свої мізерні знання отримує в папках, оперативно підсунутих йому світою.

Напередодні вторгнення Путін чітко дав зрозуміти, що, на його думку, Україна не має ані законних прав, ані історичних претензій на незалежну державність, і що сучасна Україна була "повністю створена Росією". Неодноразово він ставив під сумнів легітимність колишніх радянських республік, стверджуючи, що В. Ленін заклад "бомбу уповільненої дії", дозволивши їм самовизначення в перші роки існування Радянського Союзу.

Російсько-українська війна вступила в гарячу фазу рано вранці 24 лютого 2022 року, після оголошення В. Путіним спеціальної військової операції ("Стенограма: Володимир", 2022). Він цинічно послався на статтю 51 Статуту ООН, дозвільну санкцію Ради Федерації Федеральних зборів Російської Федерації і так звані "договори про дружбу, співробітництво і взаємодопомогу" між Росією і маріонетковими самопроголошеними "республіками" на сході України. До речі, ці "договори" мали "набути чинності" на наступний день, 25 лютого, і, таким чином, не мали жодної юридичної сили ні до, ні на момент початку бойових дій.

2.3. Вплив російської пропаганди та дезінформації на ескалацію російсько-української війни

Впродовж тривалого часу міжнародна інформаційна діяльність РФ спрямована на підлив демократичних цінностей та поглиблення існуючих протиріч і конфронтацій. У здійсненні інформаційних впливів Росія покладається на багаторівневу систему пропаганди, яку формують державні медіа, що мовлять за кордон, фінансово залежні від російських корпорацій іноземні ЗМІ, або афілійовані з Москвою організації, експерти та політики.

Інформаційні операції Кремля є окремим елементом глобальної конфронтації. Важливий вимір протистояння Росії та Заходу становить конкуренція за прихильність «нейтральних держав» - тих, хто ухиляється від

чіткої позиції стосовно російсько- української війни. З метою зміни балансу підтримки України у світі, Росія активно застосовує пропагандистські наративи, адаптовані до актуальних обставин та місцевих особливостей. Кремль здійснює інформаційну експансію в інформаційне середовище країн, що декларують свій нейтралітет, для підживлення міфу про «світову більшість», яка, начебто, підтримує Росію у її боротьбі із Заходом.

Для України прихильність «нейтральних держав» є вкрай важливою, перш за все, в контексті міжнародного розслідування воєнних злочинів, вчинених РФ та обмеження можливостей РФ компенсувати втрати економіки внаслідок санкцій Заходу завдяки розширенню об'ємів зовнішньої співпраці в торгово-енергетичній та технологічній сферах.

В західній науковій думці поняття «інформаційний вплив» концептуалізується в залежності від методів та суб'єкта впливу через множинний понятійно-категоріальний апарат: «інформаційна війна», «інформаційна операція», «інформаційно-психологічна операція», «інформаційний тероризм» тощо. Серед найпоширеніших методів здійснення інформаційного впливу виокремлюють пропаганду, дезінформацію, чутки, провокації, психологічний тиск.

З метою уникнення термінологічної плутанини, варто вказати, що в рамках даного дослідження автори розглядають інформаційний вплив як іноземні інформаційні маніпуляції та втручання (Foreign Information Manipulation and Interference (FIMI)). Відповідно до звіту робочої групи з Стратегічних комунікацій Дипломатичної служби Європейського союзу (EEAS), «іноземні інформаційні маніпуляції та втручання (IMB) передбачають нелегальну модель поведінки, яка загрожує або може негативно вплинути на цінності, процедури та політичні процеси. Така діяльність має маніпулятивний характер, здійснюється навмисно та скоординовано державними і недержавними суб'єктами, у тому числі їхніми довіреними особами, як на власній території, так і за її межами» []. Отож,

згідно зі звітом EE AS, головним інструментом інформаційних впливів Росії є поширення дезінформації.

Таким чином, в рамках дослідження, автори аналізують інформаційний вплив Росії на позицію «нейтральних країн» в питанні війни засобами дезінформації та іншими інформаційними впливами.

До цієї категорії «нейтральних» країн належать держави з різних регіонів світу. По-перше, це країни, що мають визначений Конституцією статус «нейтралітету», до прикладу Республіка Молдова. По-друге, країни, які не мають конституційно визначено нейтрального статусу, але визнаються такими через інші міжнародні договори чи зовнішньополітичні декларації, як, наприклад, Австрія, Фінляндія, Швеція та Швейцарія. По-третє, країни, які утримуються від засудження російської агресії проти України: Китай, Індія, ПАР та інші. Таким чином, «нейтральність» країн може визначатися, як «конституційна», на рівні міжнародних зобов'язань, а також «прихована», коли керівники тих чи інших країн, уникають оцінок міжнародних подій.

При цьому слід відзначити динаміку внутрішніх політичних процесів. Наприклад, Фінляндія та Швеція прийняли рішення про вступ до НАТО, Австрія та Молдова зіштовхнулися із внутрішніми провокаціями та маніпуляціями навколо теми «нейтралітету» задля блокування можливої допомоги Україні та зайняття рішучішої позиції щодо агресії РФ, а окремі країни так званого Глобального Півдня, які можна віднести до «нейтральних» відповідно до класифікації в рамках даного дослідження, беруть участь у просуванні вигідних Москві умов припинення конфлікту.

Забезпечення відносин із «нейтральними» країнами займає особливе місце серед завдань російських інформаційних впливів та пропаганди. Як результат, деякі формально «нейтральні» країни фактично перетворилися на плацдарми поширення інформаційних впливів та антиукраїнської пропаганди². Особливий інтерес для Кремля становлять країни Глобального Півдня, оскільки саме в цьому географічному поясі найбільше країн, які готові розвивати торгово-економічні зв'язки з РФ навіть попри декларативну

підтримку України та ризик наразитись вторинні санкції Заходу, а місцеві політики та медіа подекуди поширюють відверто проросійські сентенції.

Екосистему проросійської дезінформації формують: 1) засоби масової інформації (ЗМІ), які відкрито чи завуальовано підтримуються Кремлем; 2) політичні сили та окремі політики, громадські організації та об'єднання «співвітчизників» за кордоном; 3) освітні заклади на наукові установи; 4) держкорпорації та компанії, що реалізують бізнес-проекти за кордоном; 5) російська православна церква.

Зазначені категорії акторів в рамках даного дослідження можуть бути визначені як провідники інформаційних впливів РФ за кордоном, що мають на меті просування російських інтересів та здійснення впливу на інформаційний порядок денний в інших країнах.

Міжнародні медіа Кремля: зміна вектору. Один з основних інструментів Кремля - медіа, що транслують російську пропаганду на міжнародні аудиторії. Як і раніше, безумовним лідером за обсягами субсидування залишається телеканал Russia Today (RT). Так, в 2023 році на фінансування RT передбачена третина всіх коштів федерального бюджету РФ, що спрямовуються на забезпечення російської пропагандистської машини - 28,5 млрд з 88,5 млрд рублів [1].

Внаслідок втрати основних інструментів медіа-присутності в західному інформаційному просторі після запровадження санкцій проти RT і Sputnik, Кремль сконцентрував зусилля на іспаномовному напрямку. Основними цільовими аудиторіями іспаномовних філій RT є інтернет-користувачі в Венесуелі, Нікарагуа та Кубі [2]. Через ретрансляцію медіа цих країн в інформаційному просторі сусідніх країн російська пропаганда охоплює аудиторію у Північній та Південній Америці та Карибському басейні. Внаслідок того, що ЗМІ країн Глобального Півдня продовжують черпати інформацію з російських повинних ресурсів, суспільства цих країн часто формують оцінки російсько-української війни через призму наративів Кремля. Дана проблема особливо актуалізувалась весною 2022 року, коли на

фоні всплеску інтересу до проблематики війни, медіа країн Глобального Півдня почали звертатись до російських джерел інформації для висвітлення подій.

Закордонні представництва РФ, що здійснюють інформаційний вплив. Окрім інформаційних агентств, важливим інструментом інформаційних впливів РФ на закордонні аудиторії є інституційні структури, що розміщені за кордоном: дипломатичні установи, фонди, асоціації тощо. За оцінками фахівців австралійського аналітичного центру Інституту Лоуї (Lowy Institute), станом на 2021 рік Росія мала одну з найбільш розвинених мереж закордонних представництв у світі (6-е місце серед 61-ї країни, включеної до рейтингу) [1].

Ключовим оператором інформаційного компоненту зовнішньополітичної діяльності РФ є підвідомче російському МЗС федеральне агентство - «Росспівробітництво». В липні минулого року агенція потрапила під сьомий пакет санкцій Євросоюзу. В мотиваційній частині це рішення було обґрунтовано так: «Росспівробітництво - це головне державне агентство, яке проектує м'яку силу Кремля та гібридний вплив, включаючи просування так званої концепції «Російського світу». Протягом багатьох років воно діє як парасолькова організація для мережі російських співвітчизників та агентів впливу та фінансує різні проекти публічної дипломатії та пропаганди, консолідуючи діяльність проросійських гравців та поширюючи кремлівські наративи, включаючи історичний ревізіонізм» [2]. Варто відзначити - оскільки санкції обмежили можливості продовження роботи Росспівробітництва в країнах ЄС, агенція проводить «релокацію» ресурсів в країни Центральної Азії, Африки та Латинської Америки.

Так звані російські центри науки та культури (Російські будинки та інформаційно культурні центри) функціонують майже у 80 країнах світу. Ці підрозділи російської пропагандистської мережі діють у статусі відділів посольств, тож користуючись перевагами дипломатичного імунітету, в першу чергу в контексті безпеки. Лише в 2022 році «Російські будинки»

відкрились в Судані, Алжирі, Малі та Єгипті, також задекларовано плани щодо інших країн Африки, Близького Сходу та Південної Америки [].

На недержавному треку також діє низка створених державою фондів - «Російський світ», Фонд підтримки публічної дипломатії ім. А.М. Горчакова, Фонд підтримки та захисту прав співвітчизників за кордоном, Фонд президентських грантів (є окремий напрямок з громадської дипломатії) та Президентський фонд культурних ініціатив. До інформаційних операцій також залучені Російська православна церква через велику кількість закордонних парафій, інститути народної дипломатії (наприклад Асамблея народів Євразії), асоціації товариств дружби, аналітичні центри, гуманітарні організації і т.д [].

Наука та «мирний атом» на службі пропаганди. Освітня галузь також розглядається як засіб розширення географії інформаційного впливу через підготовку кадрів політичних, економічних та наукових еліт в країнах, що розвиваються. Станом на 2022 рік Росія займала 6-е місце у світі за кількістю іноземних студентів - загальна кількість склала бл. 350 тис. осіб. Серед «лідерів» за кількістю студентів переважно країни Центральної Азії, Китай, Індія та Єгипет []. Паралельно Міністерство освіти та науки РФ розвиває наукову дипломатію, зокрема формує при посольствах мережу аташе з науки. На базі російських університетів діють Центри російської мови, зокрема в Греції, Зімбабве, ПАР, Кенії, Монголії, Нікарагуа, Венесуелі та Парагваї.

Діяльність державної холдингової компанії Росатом також доцільно інтерпретувати як прихований інструмент російської пропаганди. Компанія не потрапила під санкції через залежність від її послуг низки європейських країн і США. Станом на сьогодні Росатом будує та обслуговує АЕС в Бангладеш, Білорусі, Єгипті, Індії, Ірані, Китаї, Туреччині та Угорщині. Завдяки цьому Кремль продовжує зміцнювати свою присутність за кордоном, створюючи умови для стратегічної залежності від послуг і російської технологічної бази в сфері атомної енергетики. Російський «мирний атом» відкрив багато дверей для інформаційного впливу Москви. До прикладу,

враховуючи, що ЗМІ в країнах-клієнтах Росатома, як правило, в тій чи іншій мірі залежні від місцевих урядів, зовнішня діяльність цієї компанії опосередковано впливає на сприйняття проблеми окупації ЗАЕС у різних регіонах світу [].

Підсумовуючи, варто зазначити, що методологія російської пропагандистської машини є доволі типізованою незалежно від регіону:

- Послідовна робота (фінансова нагорода в обмін на висвітлення вигідних тем) з лідерами думок та медіа-коментаторами, які мають власну аудиторію.
- Фінансова підтримка експертно-аналітичних ресурсів які транслюють на місцеві аудиторії російський порядок денний.
- Публічна підтримка лояльних режимів на дипломатичному рівні та в форматі заяв представників російської влади.
- Проведення міжнародних форумів (до прикладу: клуб «Валдай», форум «Росія-Африка», «Російсько-індійський діловий форум» тощо) для рекрутингу лояльних експертів та медіа-коментаторів, інфільтрація вигідних Кремлю наративів в експертні середовища конкретних країн, що забезпечує вплив на політичному рівні.

На відміну від радянських практик, особливістю російської пропаганди в країнах Глобального Півдня є те, що вона не завжди спрямована на завоювання нових прихильників російського устрою та зовнішньої політики Кремля. Ідеологи путінської Росії не в змозі запропонувати привабливий універсальний образ альтернативного світоустрію. Натомість російська пропаганда зосереджується на критиці Заходу, маніпулюючи та мімікуючи під локальні дискурси.

Російські інформаційні впливи на міжнародній арені об'єднані загальною ідеєю, яка полягає у запереченні ліберальних та демократичних цінностей. Тому для режимів, які з метою внутрішньополітичної або зовнішньополітичної мобілізації вдаються до антизахідної аґенди, тези російської пропаганди доволі часто стають в нагоді. Таким чином

відбувається «симбіоз» окремих наративів кремлівської пропаганди та популізму локальних політичних еліт.

Фейковий «антиколоніалізм» Кремля. Прикладом інфільтрації дезінформації в ме дійне поле країн Глобального Півдня є тема «неоколоніалізму Заходу». Самозображення Росії антиколоніальною силою, що протистоїть експансіоністським амбіціям Заходу, вражає цинічністю на тлі імперської загарбницької війни проти України. В той же час, Москва послідовно вкладає інформаційні ресурси в антиколоніальну адженду.

В країнах африканського континенту російські дипломати використовують публічні заходи, конференції та засоби масової інформації для висвітлення та «вшанування» радянської підтримки антиколоніальних рухів XX століття. Також офіційні представники Москви регулярно наголошують на тому, що саме Росія була однією з небагатьох світових держав, які не мали колоній в Африці і не брала участь в работоргівлі. Росія пропонує африканським аудиторіям парадоксальний погляд на війну проти України як новітній етап боротьби з колоніалізмом Заходу. До прикладу, під час візиту до Луанди на початку 2023 року Лавров порівняв війну Росії за «звільнення» України від зовнішнього впливу Заходу з війною за незалежність Анголи [1].

Масштабування конфлікту. Москва активно «продає» Глобальному Півдню парадигму, в якій Росія веде проти США безкомпромісну боротьбу на вістрі «світової більшості» за новий справедливий світовий порядок. Таким чином Москва намагається вмонтувати тематику російсько-української війни в фрейми антизахідних дискурсів, що глибоко вкорінені в колективній свідомості суспільств ряду регіонів світу.

Паралельно, через призму інформаційного масштабування війни на території України до рівня глобального протистояння Росія-США, кремлівська пропаганда зображує бойові дії боковим сюжетом «екзистенційної» кризи Заходу. Завдяки такому ракурсу висвітлення своїх мотивів Москва намагається реставрувати власний міжнародний престиж, що

суттєво похитнувся внаслідок невдалого ходу військової операції проти на порядок слабшого сусіда.

Історична спадкоємність. Один з основних акцентів російської пропаганди в країнах Глобального Півдня полягає у фіксації на досягненнях минулого, вибудовуванню логічного ланцюжка спадкоємності від Російської імперії, СРСР та до сучасної РФ. Експлуатуючи позитивний образ Союзу, що зберігся в ряді країн-реципієнтів радянської військової та економічної допомоги в роки Холодної війни, Москва применшує або зовсім нівелює вклад інших республік колишнього СРСР в об'єм допомоги, який надавався країнам, що продавали свою лояльність червоній імперії в XX столітті.

Дана тактика інформаційної війни приносить Кремлю конкретні дивіденди на африканському треку. Показово, що уряди ПАР, Намібії, Анголи та Мозамбіку часто апелюють саме до історичних зв'язків з Москвою, пояснюючи небажання голосувати за резолюції ООН на підтримку територіальної цілісності України.

Ядерний шантаж. Найбільш вразливою стороною роспропаганди є тема ядерного шантажу. Вочевидь, в Кремлі усвідомлюють, що шантаж Заходу у форматі прямих і прихованих погроз застосування ядерної зброї одночасно шкодить іміджу Москви в країнах Глобального Півдня. Порухення табу на застосування ядерної зброї не вигідне для жодної зі сторін, про що Москві час від часу нагадують Пекін та Нью Делі. Нещодавно вустами наближеного до кремлівської верхівки політолога Сергія Караганова Кремль фактично визнав, що змирився з неприйнятністю для країн-лідерів Глобального Півдня застосування зброї масового ураження: «Для Індії, інших країн Світової більшості [...] застосування ядерної зброї малоприйнятне, як з моральних міркувань, так і з геостратегічних... Ми навряд чи можемо розраховувати на швидку підтримку, навіть якщо на Глобальному Півдні багато хто відчує задоволення...» []. Тож навряд чи машина російської пропаганди докладатиме зусилля для переконання «нейтральних» держав у тому що ядерний конфлікт може піти на благо «світовій більшості».

В той же час, на тлі теракту на Каховській ГЕС та спричиненні масштабної екокатастрофи на Півдні України, суттєво зросли побоювання щодо долі ЗАЕС. Загроза ядерного інциденту на атомній станції залишається важливим компонентом інформаційної стратегії Росії в контексті війни з Україною. Варто нагадати, що у перші дні повномасштабного вторгнення російський лідер аргументував своє рішення «бажанням» Києва розпочати ядерну програму. З того часу Москва регулярно підживлює даний наратив. Наприклад, очільник Генштабу, міністри оборони, закордонних справ, глава СЗР та інші російські високопосадовці час від часу здійснюють інформаційні вкиди, звинувачуючи Україну в «ядерному тероризмі» та прагненні заволодіти ядерною бомбою [1].

Хоч російська пропаганда продовжує ігнорувати об'єктивну реальність, в інформаційному середовищі «нейтральних» країн відповідні провокації подекуди спрацьовують. Наприклад, сайт новин Індії опублікував наступний коментар колишнього посла в Туреччині та Узбекистані М.К. Бхадракумара: «...завжди існує ймовірність того, що Україна спробує повернути статус ядерної держави. Отже, в таких анархічних умовах вони завжди можуть створити брудну бомбу» [2]. Маніпуляції щодо «ядерної програми Києва» чи «брудної бомби» спрямовані на провокування фобій ядерної війни в суспільствах Глобального Півдня. Внаслідок цього для лідерів країн, які протягом першого року повномасштабної війни залишались індиферентними до проблеми, виникає спокуса заробити репутаційні дивіденди на темі «захисту світу» від ядерної катастрофи.

Отож головною метою інфільтрації зазначених наративів в інформаційний простір різних регіонів світу, за задумом Кремля, є стимулювання мирних ініціатив лідерів Глобального Півдня. Усвідомлюючи необхідність пошуку шляхів заморозки війни у зв'язку з невинним погіршенням конфігурації на фронтах, Москва докладає максимум інформаційних та дипломатичних зусиль для продукування мирних планів сторонами, які з 24 лютого 2022 декларували свою нейтральність. На

сьогоднішній день такими прикладами є Китайський, Африканський, Індонезійський мирні плани. Всі вони передбачають вигідний для Москви сценарій врегулювання, оскільки де-факто фіксують територіальні загарбання агресора.

Тези російської пропаганди щодо «деколонізації» України узгоджуються з вказаними ініціативами, оскільки умовою їхньої реалізації є заморозка євроатлантичних перспектив Києва, що в трактуванні Кремля означає «вигнання» «західних колонізаторів» із зони геополітичного впливу Росії. Наративи пропаганди, які масштабують конфлікт, обумовлюють бажання Кремля використати мирні угоди щодо України як трамплін до переговорів з США щодо питань стратегічного характеру. Таким чином, мирні ініціативи Глобального Півдня російське керівництво, ймовірно, розглядає як можливість залучитись підтримкою «нейтральних» країн в контексті затяжного протистояння із Заходом, посилити політичну взаємодію з ними в рамках міжнародних організацій, головним чином БРІКС і ШОС.

В умовах санкційного тиску пріоритетом для Кремля є розширення впливу на країни Глобального Півдня, оскільки саме в цьому географічному поясі зосереджені «нейтральні держави», які прагнуть зберегти політичні та торгово-економічні відносини з Москвою.

До інструментів зовнішнього інформаційного впливу РФ належать медіа і організації, програми залучення іноземних студентів та науковців, держкорпорації та компанії, що реалізують бізнес-проекти за кордоном, а також російська православна церква, яка має значну кількість закордонних парафій.

Інформаційні активності Москви спрямовані на формування позиції «нейтральних» країн, яка передбачає подальше дистанціювання від тематики російсько-української війни, ненадання допомоги Україні та ігноруванні воєнних злочинів РФ. При цьому суттєвим фактором, який сприяє «засвоєнню» російської пропаганди є наявність антизахідних настроїв в локальних суспільствах чи політичних елітах. Тому Росія адаптує

пропагандистські наративи до суспільно-політичних настроїв конкретного регіону. До основних тематик російської пропаганди в контексті впливу на «нейтральні держави» Глобального Півдня автори зараховують: «неоколоніалізм Заходу», масштабування війни на території України до формату глобального конфлікту Росія - США, маніпуляції історією міждержавних відносин з часів СРСР та залякування ядерною катастрофою у випадку продовження українського наступу. У підсумку, інформаційні впливи Москви на «нейтральні держави» мають єдину комплексну мету - сприяти залученню більшої кількості сторін до мирних ініціатив на вигідних для Росії умовах.

Висновки до розділу 2

Аналіз ідеології путінського режиму та її впливу на розв'язання російсько-української війни, здійснений у другому розділі, дозволяє зробити такі висновки. Агресивна неоімперська ідеологія, що сформувалася за роки правління Путіна, стала визначальним чинником збройної агресії РФ проти України. В її основі - ідеї "руського мира", ревізіонізм щодо пострадянського простору, заперечення української державності. Ця ідеологія легітимізує експансіонізм в очах росіян, слугує виправданням для воєнних злочинів. Протягом багатьох років Кремль насаджував в російському суспільстві шовіністичні й імперські погляди, що створило ґрунт для підтримки путінської авантюри. Російська пропаганда активно експлуатує тези про "захист російськомовних", "денацифікацію" тощо, маскуючи справжні цілі Москви - ліквідацію незалежності України. При цьому вона спирається на розгалужену мережу медіа, парамілітарних структур, агентів впливу. Хоча більшість цих наративів є відверто абсурдними, їх тотальне нав'язування істотно впливає на сприйняття війни росіянами.

РОЗДІЛ 3. ІДЕОЛОГІЧНА СКЛАДОВА ПРОТИДІЇ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ В УКРАЇНІ

3.1. Формування української національної ідеї та патріотизму як фактору спротиву агресору

В умовах зовнішньої збройної агресії національна ідея та патріотизм відіграють ключову роль у мобілізації суспільства на захист держави та її цінностей. Вони виступають потужними об'єднуючими та мотивуючими факторами, які допомагають нації згуртуватися перед обличчям ворога та дають сили протистояти загарбникам.

Роль національної ідеї як об'єднуючого і мотивуючого фактору полягає в тому, що вона формує спільне бачення майбутнього нації, її прагнень та цінностей. В основі української національної ідеї лежать такі фундаментальні принципи, як свобода, незалежність, демократія, права людини, верховенство права. Усвідомлення належності до великої національної спільноти, об'єднаної спільною історією, мовою, культурою, традиціями і цінностями, дає людям відчуття глибокого сенсу та мети, заради яких варто боротися і жертвувати.

Національна ідея в умовах агресії перетворюється на прапор боротьби, навколо якого гуртується вся нація. Вона підкреслює, що на кону стоїть саме існування українського народу, його ідентичності, мови, культури, державності. Це розуміння єднає і надихає людей, спонукає до солідарності та взаємодопомоги, додає рішучості та стійкості, незважаючи на всі випробування війни. Національна ідея мотивує українців до спротиву, вселяючи тверду впевненість у правоті своєї справи та кінцевій перемозі.

Патріотизм, як глибоке почуття любові та відданості своїй Батьківщині, в часи воєнної загрози перетворюється на потужну рушійну силу опору агресії. Справжній патріотизм - це не лише почуття, але й конкретні дії та вчинки на користь своєї країни і народу. Під впливом щирого патріотичного

піднесення сотні тисяч українців стали до лав ЗСУ та добровольчих формувань, аби зі зброєю в руках захищати рідну землю.

Патріотичний порив також надихає тих, хто своєю працею в тилу забезпечує військових і цивільних всім необхідним, підтримує життєдіяльність країни. Завдяки патріотизму українці демонструють безпрецедентну стійкість, мужність і здатність до самопожертви. Країна постала як нездоланна сила, як нація героїв, де кожен - від бійців на фронті до волонтерів і медиків у містах - робить усе можливе для спільної перемоги. Все це стало результатом дії могутньої об'єднавчої сили патріотизму, яка в скрутний для нації час пробуджує в людях найкращі якості та спонукає віддавати всі сили і саме життя за волю та світле майбутнє України.

Революція Гідності 2013-2014 років та початок російської збройної агресії проти України стали потужними каталізаторами розвитку української національної свідомості та трансформації національної ідеї. Ці доленосні події викликали тектонічні зрушення в суспільній свідомості, змінили світогляд і самоусвідомлення мільйонів українців.

Вплив Революції Гідності та війни на Донбасі на національну свідомість важко переоцінити. Революція Гідності засвідчила остаточний цивілізаційний вибір України на користь європейських цінностей - свободи, демократії, прав людини, верховенства права. Масовий патріотичний підйом і самоорганізація громадян перед обличчям російської агресії 2014 року показали, що українці готові захищати цей вибір та власну державність зі зброєю в руках. Український народ продемонстрував свою суб'єктність, здатність відстоювати національні інтереси та гідність. Тисячі добровольців пішли захищати Батьківщину на фронті, мільйони громадян долучилися до волонтерського руху. Водночас трагічні події на Майдані та на Донбасі, де Росія розв'язала криваву війну проти України, остаточно поховали ідею "братерства" двох народів. У суспільній свідомості відбувся чіткий розділ на "нас" і "них", де агресор недвозначно опинився по той бік.

Ці процеси зумовили докорінну трансформацію уявлень про українську ідентичність, мову та культуру. Належність до української політичної нації перестала ототожнюватися винятково з етнічним походженням чи мовою спілкування. На перший план вийшли громадянські та ціннісні чинники ідентичності: відданість Україні, демократичним цінностям, готовність захищати її.

Статус і престиж української мови як єдиної державної різко зріс, вона почала сприйматися як маркер української ідентичності, патріотизму та протистояння російській агресії, яка несла загрозу самому існуванню української мови і культури. Частка користувачів української, особливо серед молоді, суттєво збільшилася. Українська культура, довгий час перебуваючи в тіні імперського та радянського спадку, переживає період небаченого злету і креативності, утверджуючи себе як самобутню та сучасну.

На основі цих процесів відбувається формування нової громадянської ідентичності українців, яка постає передусім як ціннісна і політична. Її підвалинами є спільні демократичні та гуманістичні цінності, відчуття належності до української політичної нації, незалежно від етнічного походження, мови чи релігії. Ця нова ідентичність підкреслює, що українцем є кожен, хто любить Україну, працює задля її блага і готовий її захищати.

Символом цих змін став вислів "Україна понад усе", який став гаслом нескорених захисників Маріуполя. Обороняючи місто ціною власного життя, українські бійці різного етнічного походження показали, що українськість і патріотизм визначає не так кров чи мова, як дух свободи, гідності та самовідданої любові до України. Утвердження такої інклюзивної громадянської ідентичності зміцнює суспільство, робить його стійким до випробувань війни.

Отже, Революція Гідності та збройна агресія Росії дали потужний імпульс розвитку української національної свідомості. Вони прискорили формування сучасної політичної нації та нової громадянської ідентичності, ключовими складовими якої є відданість демократичним цінностям та

готовність захищати незалежність і свободу України зі зброєю в руках, незалежно від етнічного походження. Ці зміни знаменують остаточний розрив України з імперським та радянським минулим і перетворення її на самостійного суб'єкта історії.

Державні інституції відіграють ключову роль у формуванні та зміцненні національної ідеї, виробленні та реалізації політики ідентичності. Їхніми головними інструментами у цій сфері виступають політика національної пам'яті, мовна та культурна політика, забезпечення національного інформаційного простору, патріотичне виховання молоді та підтримка громадянського суспільства. Політика національної пам'яті та історична політика є одними з найважливіших засобів формування колективної ідентичності. Українська держава доклала значних зусиль для подолання імперських міфів та радянських історичних наративів. Почалося усвідомлення і вшанування раніше заборонених сторінок національної історії - боротьби УНР, ОУН-УПА.

Утверджується пам'ять про Голодомор як геноцид українського народу. Перейменування топонімів, позбавлення комуністичної символіки в публічному просторі, відзначення нових свят стали частиною політики декомунізації та деколонізації, спрямованої на подолання постколоніального спадку та зміцнення української ідентичності. Попри дискусії навколо деяких рішень, загалом історична політика сприяла консолідації української нації.

Підтримка розвитку української мови та культури є одним із пріоритетних завдань держави, яке реалізується різними інституціями. Закон "Про забезпечення функціонування української мови як державної" зміцнив позиції української в усіх сферах суспільного життя. Квоти на україномовний продукт на телебаченні і радіо дали новий імпульс розвитку національного медіа-простору.

Держава активізувала підтримку книговидавництва, кіновиробництва, культурних індустрій, що створює простір для творчості та споживання вітчизняного культурного продукту. Український інститут забезпечує

промоцію української культури у світі. Захист і розвиток національного інформаційного простору, протидія російській пропаганді та дезінформації здійснюється профільними державними органами. Ці заходи відіграють важливу роль у формуванні стійкої української ідентичності.

В сфері освіти та виховання молоді держава реалізує концепцію національно-патріотичного виховання. Заклади освіти покликані формувати у молоді громадянську свідомість, патріотизм, повагу до національних традицій і цінностей. Проводяться відповідні виховні заходи, залучаються ветеранські та патріотичні організації. Міністерство молоді та спорту підтримує низку національно-патріотичних проєктів - "Джура", "Нові лідери", "Діти героїв" та ін.

Загалом держава здійснює політику підтримки громадянського суспільства та активної співпраці з волонтерським рухом, ветеранськими, молодіжними, просвітницькими організаціями. Попри хронічний брак фінансового забезпечення, ці заходи дають позитивний ефект. Але варто відзначити, що основними драйверами змін після Революції Гідності виступили таки саме громадянське суспільство та широкий волонтерський рух.

Необхідно визнати, що у реалізації державної політики ідентичності є ще чимало прогалин та непослідовності. Держава мусить більш системно підходити до завдань гуманітарної політики та їх належного фінансування. Але загалом діяльність державних інституцій створює базові передумови для розвитку національної ідеї та патріотизму, полегшує сприйняття громадянами об'єднавчих цінностей та змістів. Особливо злагоджено та ефективно державний апарат спрацював в умовах широкомасштабної агресії Росії 2022 року. Політичне керівництво та уряд демонструють високий рівень єдності та відданості національним інтересам. Ефективна комунікація та взаємодія з волонтерським рухом і громадянським суспільством в умовах воєнного стану дає синергетичний ефект у зміцненні обороноздатності, національного духу і стійкості України.

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року стало найсерйознішим викликом для української державності за всю новітню історію. Однак саме в цей критичний момент українська нація проявила безпрецедентну єдність, стійкість і здатність до спротиву агресору. Головними чинниками, що зумовили масштабну національну мобілізацію, стали усвідомлення екзистенційної загрози самому існуванню України та українців як окремої нації, а також високий рівень патріотизму і самоорганізації суспільства.

В умовах війни на захист Батьківщини піднялися мільйони громадян різного етнічного походження, рідної мови, регіону проживання, що засвідчило існування єдиної політичної нації. Перед обличчям російської навали відійшли на задній план політичні, мовні, релігійні відмінності. На перший план вийшла спільна національна ідентичність, яка ґрунтується на відданості Україні та її демократичному європейському вибору.

Українська нація згуртувалася навколо спільної мети - захисту держави, її незалежності та територіальної цілісності. Унікальний феномен національної єдності і солідарності найяскравіше проявився у повній консолідації суспільства навколо політичного та військового керівництва країни, масовій участі громадян у волонтерській діяльності та підтримці армії, небаченій хвилі громадянського спротиву окупантам на захоплених територіях.

Масовий волонтерський рух і різноманітні громадські ініціативи з перших днів війни стали виявом дієвого патріотизму мільйонів українців. Добровільна народна мобілізація, безпрецедентна за своїми масштабами, дала змогу в найкоротші терміни забезпечити військових і постраждалих громадян найнеобхіднішим - від харчів і ліків до військової амуніції та техніки. Завдяки злагодженій співпраці волонтерів, бізнесу та влади вдалося швидко налагодити постачання на фронт, евакуацію та розміщення мільйонів біженців, гуманітарну допомогу населенню. Активна громадянська позиція виявилася не лише у матеріальній підтримці, але й в інформаційному

спротиві ворожій пропаганді, документуванні воєнних злочинів тощо. Волонтерський рух засвідчив зрілість громадянського суспільства та високий рівень суспільної довіри та взаємодопомоги.

Найвищим проявом сили національного духу та жертовного патріотизму став масовий героїзм захисників України, які ціною власного життя зупинили навалу агресора. Уже в перші години широкомасштабного вторгнення прикордонники острова Зміїний увійшли в історію безсмертною фразою "Русский военный корабль, иди нах!", яка стала одним із символів незламності українського духу. Героїчна оборона Маріуполя, Чернігова, Харкова, Миколаєва назавжди закарбувалася в національній пам'яті.

Тисячі добровольців з усіх регіонів кинулися захищати Київ у найкритичніший момент наступу ворога на столицю. Незламна стійкість, мужність і самопожертва українських воїнів зірвали плани блискавичної окупації країни і стали запорукою майбутньої перемоги. Весь світ із захопленням спостерігає, як невелика, але горда нація дає відсіч значно переважаючим силам агресора і відстоює не лише власну свободу, але й цінності всього демократичного світу.

Україна здивувала світ своєю згуртованістю, рішучістю та жертовністю, чим розвіяла імперські міфи про "один народ" і "молодшого брата". Українська нація довела, що має власну гідність, суб'єктність і право на існування. Героїчний спротив України агресії тоталітарної Росії сприймається як символ боротьби демократії з тиранією в глобальному вимірі, що надає нашій боротьбі особливого сенсу.

Саме завдяки потужній єдності і національному духу, попри значні втрати і руйнування, Україна вистояла і продовжує боротьбу в найскладніших умовах. Безпрецедентна суспільна консолідація навколо української національної ідеї значною мірою нівелювала перевагу агресора в ресурсах і означає, що Україна як нація відбулася і нікуди не зникне. Народ, який бореться за власну свободу і не скоряється в найскладніших умовах, неможливо здолати жодною силою.

3.2. Роль громадянського суспільства у протистоянні російській ідеологічній агресії

Інститути громадянського суспільства не можуть стояти осторонь суспільних та державних проблем. Саме тому, після 24 лютого 2022 року, вони активізувалися і почали всебічно допомагати різним верствам населення та безпосередньо нашій армії.

На початку повномасштабного російського вторгнення роль волонтерів та волонтерських організацій неможливо переоцінити. Консолідація суспільства в тому числі сталася за допомогою активної волонтерської роботи та активізації інститутів громадянського суспільства.

В тому числі, ці ініціативи не були б такими масштабними без свідомого і активного громадянського суспільства в цілому. Свою заслугу в цьому мають масштабні благодійні фонди на чолі зі свідомими громадянами, які розуміють важливість репутації інститутів громадського суспільства. Їх діяльність в різних сферах допомоги Україні є невід'ємною частиною майбутньої перемоги та майбутньої України.

Волонтерських рух в Україні ніколи не пас задніх, адже українці відомі своєю згуртованістю у відповідальні моменти. Рішучість та амбіційність волонтерів нашої країни дуже висока і тому, приносить неабиякі результати в різних сферах діяльності.

Ще з 2014 року волонтери та волонтерські організації збагнули, що без додаткової допомоги суспільства наша армія буде менш ефективною. Допомога міжнародних партнерів безумовно грає велику роль, але першими хто має бути зацікавлений в перемозі над агресором - це народ України. Тому, саме тоді були започатковані перші волонтерські ініціативи, які орієнтовані на допомогу Збройним силам України. Звісно, ініціативи не мали такого масштабу, як зараз, але все одно допомагали армії боротися з матеріальними труднощами з якими вони стикалися.

Наприклад, Фонд «Повернись живим» з 2014 року допомагає армії збільшувати втрати ворога і зберегти життя українських солдатів. Фонд

закупує обладнання, яке допомагає рятувати життя військових, зокрема, тепловізійну оптику, квадрокоптери, автомобілі, системи захисту та розвідки. «Повернись живим» є першою благодійною організацією в Україні, яка отримала ліцензію на закупівлю та імпорт товарів військового та подвійного призначення. Зокрема командою організації придбано та передано до підрозділів Сил оборони комплекс ударного БПЛА

Bayraktar TB2 у складі трьох безпілотників, наземної станції, керованих боєприпасів й іншого устаткування та 11 спеціальних броньованих автомобілів. З 2014 року Фонд зібрав на потреби Сил оборони понад 4,5 мільярди гривень, або понад 130 мільйонів доларів, та підготував більше 10 тисяч висококваліфікованих військових фахівців. Фонд має прозору фінансову звітність. Фонд надає можливість кожному пожертву та закупівлю можна відстежувати у режимі реального часу [1].

Існує безліч прикладів масштабних волонтерських ініціатив, які внесли великий вклад у наближення перемоги України. Наприклад, збір на байрактари, який організував Фонд Сергія Притули. В результаті цього збору українці зібрали близько 600 мільйонів гривень за які був придбаний супутник, який дав доступ до бази даних супутникових знімків компанії «Айсай» більше ніж на рік [2]. Хоч основною метою збору була купівля байрактарів але результат перевершив очікування.

Цей кейс доводить, що довіра громадянського суспільства до волонтерів, які мають практично бездоганну репутацію, творить дива і допомагає державі відстоювати свою незалежність. Також, ми можемо побачити співпрацю Міністерства оборони України з організацією громадянського суспільства для досягнення загальнодержавної цілі. Адже гроші були витрачені на актуальну потребу Міністерства і у плідній співпраці з ним. Подібна співпраця не є поодиноким випадком, але і не стається часто.

Окремо варто зазначити, що існує багато менш масштабних ініціатив по збору коштів для придбання певних приборів та речей для конкретних

батальйонів та осіб. Кожен українець бачить безліч зборів на певні прилади в різних соціальних мережах. Це демонструє рівень самоорганізації суспільства і доводить, що ми можемо не тільки донарити великим фондам, але і самі організовувати збори на потреби наших військових.

Важливою справою для нашої держави є також збирання доказів злочинів, які вчинялися і вчиняються проти мирного населення України. Однією з організацій, які займаються цією справою є громадська організація «Ukrainian Legal Advisory Group і команда Truth Hounds». Ця справа є дуже важливою з точки зору юриспруденції та допоможе продемонструвати світу факти конкретних воєнних злочинів проти мирних жителів українських міст та сел. Також, це є великим вкладом в створення трибуналу для злочинців, відповідальних за масштабні злочини проти цивільних. Звісно, злочини проти України є очевидними і дуже жорсткими, але наша держава грає за правилами і прагне досягнути справедливості.

Також, безумовно важливим є надання психологічної допомоги постраждавши від війни особам. Всі по різному постраждали від цих подій. Деякі втратили свої домівки, деякі близьких та родичів, а деякі просто мали постійні нервові зриви через обстріли і бойові дії. Втім, кожен українець відчув горе війни і більшість потребує психологічної допомоги для подальшого нормального життя.

Однією з таких організацій є громадська організація «ТАPS-Україна». У зв'язку з повномасштабним нападом російської федерації на територію України, керівництво громадської організації «ТАPS-Україна» зібрало охочих вплинути на гуманітарну ситуацію країни та об'єднати їх в межах Координаційного штабу волонтерів Дніпра. Мета громадської організації «ТАPS-Україна» - психологічна та соціальна підтримка сімей загиблих Героїв України, забезпечення медичних, гуманітарних та військових потреб ЗСУ, ТРО, НГУ, СБУ та Національній поліції, розселення та турбота про тимчасово переміщених осіб з територій Харківської, Донецької, Луганської та Київських областей, забезпечення усім необхідним поранених військових

в місцевих шпиталях та лікарнях, що знаходиться у прифронтових областях [].

Також, прикладом роботи в сфері надання психологічної допомоги є громадська організація «Психологічна підтримка та реабілітація “Вільний Вибір”». Громадська організація «Психологічна підтримка та реабілітація “Вільний Вибір”» працює у сфері ветеранських справ з січня 2015 року []. Ця організація працює в багатьох проєктах та надає безліч консультацій індивідуально або для груп людей. Така допомога є також дуже важливою, адже мирне населення дуже емоційно переживає всі бойові події та новини з фронту.

Маємо зазначити, що громадські організації, які займаються психологічною підтримкою населення, співпрацюють з державними інституціями над спільними проєктами. Наприклад, громадська організація «Повернути життя» співпрацює з Фондом соціального захисту осіб з інвалідністю та Міністерством соціальної політики України.

Є багато громадських організацій, які пропагують донорство крові та розвивають донорський рух в Україні. Наприклад, громадська організація «Свіжа кров» займається популяризацією донорства крові. Допомогає державі у створенні сучасної служби крові та долучається до адвокації нового закону про донорство крові []. Подібні організації роблять великий вклад в формування громадської думки про донорство. Вони залучають нових донорів і цим, спрощують пошук необхідних об'ємів крові для порятунку військових і цивільних. Їх робота на початку повномасштабного вторгнення допомогла врятувати сотні життів і продовжує робити це зараз.

Також, є деякі неочевидні на перший погляд ініціативи, які також є важливими в цей непростий для країни час.

Громадська організація «Веселий Дельфін» розпочала впровадження проєкту «Разом за екологічну демократію, справедливість та верховенство права в Україні» (TEDJusticeROL). Частиною проєкту є оцінка ушкоджень біорізноманіття Миколаївської області внаслідок бойових дій, спричинених

військовою агресією РФ. Проект реалізується в п'яти областях: Одеській, Херсонській, Миколаївській, Київській та Запорізькій. Результати цих досліджень мають сприяти тому, що Україна зможе подати позов відносно Російської Федерації щодо знищення об'єктів біорізноманіття і живої природи []. Цей приклад демонструє, що наслідки війни - це не тільки смерті людей, скалічені долі та знищені будівлі. Це також екологічні наслідки, які негативно відображають на світовій фауні. Подібна робота також є дуже важливою і дозволить зменшити негативні наслідки для природи.

Загалом безліч громадських організацій займається різними видами діяльності для покращення життя наших громадян. Це і проведення зборів на різні види озброєння та речей, збирання доказів військових злочинів, психологічна підтримка постраждалих від війни та багато інших сфер в яких громадяни знаходять себе. Всі активні громадяни, які доклали і докладають свою руку до допомоги країні та співгромадянам, наближають спільну перемогу нашої держави.

Люди, які на громадських або волонтерських засадах об'єдналися для забезпечення здорового майбутнього нашої батьківщини. Зараз всі звернули увагу на наше громадянське суспільство в нашій державі та в світі в цілому. Втім, ми маємо розуміти, що і в мирному житті інститути громадянського суспільства також грають велику роль. І в майбутньому державі потрібно більше уваги приділяти громадянському суспільству і розвивати діалог з ним на всіх рівнях.

3.3. Напрями удосконалення інформаційно-ідеологічної політики України в умовах війни

Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України, розпочата 24 лютого 2022 року, кардинально змінила безпекове середовище та поставила перед нашою державою низку безпрецедентних викликів в інформаційно-ідеологічній сфері. Ці виклики зумовлені як інтенсифікацією ворожих інформаційно-психологічних операцій, спрямованих на українську

та міжнародну аудиторію, так і необхідністю адекватної відповіді на ідеологічному фронті в умовах екзистенційної загрози самому існуванню української державності.

Однією з ключових загроз є значна інтенсифікація з боку Росії інформаційно-психологічних операцій, ворожої пропаганди та цілеспрямованого поширення дезінформації. Кремль розгорнув проти України повномасштабну інформаційну війну, яка за своїми масштабами та інтенсивністю не має аналогів у сучасній історії. Метою цієї війни є дестабілізація українського суспільства, послаблення його морально-психологічної стійкості та волі до спротиву, а також дискредитація України в очах міжнародної спільноти.

Виклики в інформаційно-ідеологічній сфері, з якими Україна зіткнулася в умовах повномасштабної російської агресії, безпосередньо зачіпають питання національної безпеки і вимагають адекватного реагування на рівні державної політики. Для ефективної відповіді на ці загрози Україні вкрай необхідне суттєве удосконалення інформаційно-ідеологічної політики, зміцнення спроможностей у сфері стратегічних комунікацій та більш активне залучення громадянського суспільства, що розглядатиметься в наступних підрозділах нашої роботи.

В умовах широкомасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України інформаційно-ідеологічна політика нашої держави набуває критично важливого значення. Вона покликана забезпечити ефективну відповідь на виклики в інформаційно-ідеологічній сфері, розглянуті у попередньому підрозділі, та сприяти досягненню стратегічної мети - перемоги України у цій війні. Для реалізації цієї мети можна виокремити кілька ключових взаємопов'язаних завдань інформаційно-ідеологічної політики.

Першочерговим завданням є зміцнення національної єдності та консолідація всіх громадян України, незалежно від їхнього етнічного походження, мови спілкування чи регіону проживання, навколо спільної

мети - захисту України та її перемоги у війні з агресором. В умовах екзистенційної загрози українській державності максимальна суспільна єдність і солідарність, готовність разом протистояти ворогу стає запорукою виживання нації.

Інформаційно-ідеологічна політика має бути спрямована на подолання будь-яких спроб внесення розколу в українське суспільство за політичними, мовними, регіональними чи іншими ознаками. Мають системно просуватися наративи про єдність української політичної нації, її спільну боротьбу за свободу та гідне майбутнє. Важливим є утвердження образу України як спільного дому для всіх її громадян, наголос на тому, що саме в єдності та взаємодопомозі - сила українського народу.

Не менш важливим завданням є утвердження української національної ідентичності, патріотизму, відданості демократичним цінностям та європейському вибору України. В протистоянні з російським неоімперіалізмом вкрай необхідним є зміцнення у суспільній свідомості основ модерної української ідентичності - української мови і культури, національної пам'яті та символічного простору, спільних демократичних цінностей.

Громадяни мають чітко усвідомлювати, що захищають не просто територію, а свою ідентичність, свободу і право бути господарями на власній землі. Інформаційна політика має підкреслювати історичну закоріненість української нації та її невід'ємне право на самовизначення, просувати українську мову як маркер ідентичності та чинник єдності. Важливо також утверджувати Україну як частину європейської цивілізації та спільноти демократичних націй, що захищає загальнолюдські цінності від російського тоталітаризму.

Оскільки Україна де-факто стала форпостом усього демократичного світу у протистоянні з путінським режимом, вкрай важливим завданням інформаційної політики є системний захист і просування національних інтересів нашої держави на міжнародній арені, формування її позитивного

іміджу. Світова спільнота має отримувати правдиву інформацію про розвиток подій, героїчний спротив українців та воєнні злочини окупантів.

Треба доносити месидж, що Україна бореться не лише за власну свободу, але й за майбутнє всієї Європи та глобальної безпеки. Постійна комунікація з іноземними аудиторіями необхідна для підтримання санкційного тиску на Росію, отримання Україною воєнної та економічної допомоги, недопущення втоми міжнародної спільноти від війни. Зрештою йдеться про зміцнення суб'єктності України на міжнародній арені та руйнування російських імперських стереотипів щодо нашої країни.

Нарешті, одним із ключових завдань інформаційно-ідеологічної політики є активна протидія ворожій пропаганді, дезінформації та інформаційно-психологічним спецопераціям, спрямованим на дестабілізацію України зсередини та ззовні. Це вимагає розвитку спроможностей у сфері стратегічних комунікацій та інформаційної боротьби, оперативного реагування на інформаційні атаки противника.

Надзвичайно важливою є системна робота з підвищення медіаграмотності та психологічної стійкості громадян, їхньої здатності критично сприймати інформацію та не піддаватись на маніпуляції. Держава має також активно співпрацювати з громадянським суспільством, волонтерськими та ветеранськими організаціями у виявленні та спростуванні ворожих фейків і наративів. Лише системна робота на випередження дозволить зменшити руйнівний вплив інформаційної зброї ворога.

Ефективна реалізація ключових завдань інформаційно-ідеологічної політики України в умовах повномасштабної агресії Росії, розглянутих у попередньому підрозділі, вимагає якісного удосконалення відповідної державної політики. Попри певний прогрес останніх років, державна система стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки все ще не повністю відповідає масштабу викликів в умовах війни. Тому доцільно виокремити кілька пріоритетних напрямів, що потребують першочергової уваги.

Насамперед, необхідною є розробка та реалізація цілісної Стратегії інформаційної безпеки України та оновленої Доктрини інформаційної політики України. Ці документи мають закласти концептуальні та нормативно-правові основи державної політики у відповідних сферах з урахуванням нових безпекових реалій. Вони повинні чітко визначити цілі, пріоритети, інструменти та очікувані результати державної діяльності в інформаційно-ідеологічній сфері.

Стратегія інформаційної безпеки має окреслити бачення забезпечення національних інтересів та протидії загрозам в інформаційному просторі в умовах війни та післявоєнного врегулювання. Доктрина інформаційної політики повинна визначити принципи, механізми та пріоритетні напрями діяльності держави щодо розвитку національного інформаційного простору, захисту свободи слова, забезпечення права громадян на інформацію та просування українських наративів у світі. Ці документи мають стати орієнтирами для всіх суб'єктів інформаційних відносин.

Наступним кроком має бути створення єдиного координаційного центру з питань стратегічних комунікацій та інформаційної політики на рівні керівництва держави. Такий центр необхідний для забезпечення єдності та узгодженості дій різних державних органів в інформаційній сфері, швидкого реагування на кризові ситуації та інформаційні атаки противника. Він має об'єднувати представників Офісу Президента, РНБО, Кабінету Міністрів, силових структур, відповідальних за інформаційну безпеку, ключових міністерств та відомств.

До компетенції центру має належати вироблення єдиної державної стратегії в інформаційній сфері, координація інформаційних кампаній та проектів, моніторинг та аналіз інформаційного простору, стратегічне планування та кризові комунікації. Створення такого "інформаційного штабу" дозволить оперативно приймати рішення, забезпечити синергію зусиль різних відомств та говорити з українськими та іноземними аудиторіями "єдиним голосом".

Критично важливим завданням є інституційне зміцнення та розвиток системи державних медіа та стратегічних комунікацій. Це передбачає модернізацію суспільного мовника та розширення його присутності в регіонах, на тимчасово окупованих територіях, а також посилення іномовлення для донесення української позиції світовій спільноті. Необхідно покращити координацію між прес-службами та підрозділами стратегічних комунікацій різних міністерств та відомств, регулярно проводити спільні навчання та тренінги для їх співробітників.

Важливо посилити спроможності держави в сфері аналізу інформаційного середовища, стратегічного планування та проведення інформаційних кампаній і спеціальних заходів, у тому числі на міжнародній арені. Це вимагає не лише технічного оснащення, але й залучення кваліфікованих фахівців - журналістів, піарників, аналітиків, психологів, а також удосконалення відповідної нормативно-правової бази. Загалом, ідеться про підвищення інституційної спроможності держави адекватно реагувати на інформаційні виклики в умовах війни.

Окрему увагу слід приділити розвитку медіаграмотності та критичного мислення громадян як важливої передумови стійкості суспільства до ворожих інформаційних впливів. Держава повинна ініціювати масштабні просвітницькі кампанії з підвищення медіаграмотності, розробляти відповідні освітні програми та методичні матеріали для різних вікових і соціальних груп. Важливо залучати до такої роботи експертні середовища, освітян, бібліотекарів, громадські організації.

Громадяни повинні навчитися критично сприймати інформацію, перевіряти факти з кількох авторитетних джерел, розпізнавати фейки та маніпуляції. Особливу увагу варто приділити цифровій грамотності, безпеці в інтернеті, роз'ясненню механізмів поширення дезінформації в соціальних мережах. Системні інвестиції у медіаграмотність суспільства підвищать його стійкість до ворожої пропаганди та інформаційних операцій.

Реалізація зазначених заходів вимагає як політичної волі керівництва держави, так і належного фінансового та кадрового забезпечення. В умовах дефіциту ресурсів військового часу це завдання не з легких. Але без якісного удосконалення державної інформаційно-ідеологічної політики за окресленими напрямками годі й сподіватися на ефективну протидію інформаційній агресії Росії та досягнення стратегічних цілей України у цій війні. Інвестиції в інформаційну сферу та боротьбу за уми та серця громадян є не менш важливими, ніж оборонні витрати - адже інформаційний фронт не менш важливий за військовий.

В умовах повномасштабної агресії Росії проти України надзвичайно важливим завданням є ефективна комунікація зі світовою спільнотою з метою донесення правди про війну, мобілізації міжнародної підтримки та протидії ворожій дезінформації. Це вимагає суттєвого удосконалення інструментів стратегічних комунікацій та посилення інформаційної присутності України на міжнародній арені. Розглянемо ключові напрями роботи в цій сфері. Насамперед, необхідно удосконалити систему зовнішньополітичної комунікації та взаємодії з ключовими іноземними аудиторіями. Ідеться про розбудову мережі контактів та партнерських відносин з іноземними політиками, державними діячами, дипломатами, журналістами, експертами, лідерами громадської думки. Через цю мережу має здійснюватися системна робота з роз'яснення позиції України, інформування про розвиток подій, мобілізації підтримки наших національних інтересів.

Така робота передбачає проведення регулярних брифінгів та прес-конференцій для іноземних журналістів, організацію інтерв'ю українських високопосадовців впливовим закордонним ЗМІ, публікацію аналітичних матеріалів та статей в авторитетних міжнародних виданнях. Важливо також організовувати візити іноземних політиків, експертів та журналістів в Україну, зокрема в райони бойових дій, для безпосереднього ознайомлення з

ситуацією на місцях. Все це дозволить формувати об'єктивну картину подій та заручатися підтримкою ключових груп впливу в іноземних державах.

Не менш важливим завданням є суттєве збільшення присутності України в глобальному інформаційному просторі, передусім шляхом розвитку системи іномовлення. Україна потребує потужних іншомовних медіа-ресурсів, які б на постійній основі працювали з іноземними аудиторіями. Ідеться про створення або суттєве розширення теле- і радіоканалів, онлайн-медіа та соціальних медіа українською, англійською та іншими мовами. Ці ресурси мають оперативно та якісно висвітлювати події в Україні, роз'яснювати офіційну позицію держави, спростовувати фейки та маніпуляції ворожої пропаганди. Окрему увагу слід приділити виробництву та поширенню за кордоном якісної кіно-, теле- та медіа-продукції про Україну, яка б формувала об'єктивне уявлення про нашу країну, її історію, культуру, суспільство. Потужне іномовлення є ключовим інструментом донесення української правди до світової спільноти.

Важливим напрямом інформаційної роботи на міжнародній арені є посилення українського культурно-інформаційного представництва за кордоном в рамках культурної дипломатії. Ідеться про активізацію роботи культурно-інформаційних центрів при українських дипломатичних установах, а також створення нових представництв Українського інституту в ключових іноземних державах. Ці інституції мають стати майданчиками для презентації української історії та культури, мови та мистецтва, наукових та технологічних досягнень.

Через виставки, лекції, дискусії, кінопокази, мистецькі акції тощо вони мають розповідати іноземцям про Україну, руйнувати негативні стереотипи та імперські міфи, просувати позитивний імідж нашої держави. В умовах війни надзвичайно важливими є культурно-мистецькі проекти, які розповідають про героїчний спротив українців російській агресії, мужність наших воїнів та стійкість громадян. Культурна дипломатія є важливим елементом м'якої сили, що працює на зміцнення суб'єктності України в світі.

Нарешті, надважливим завданням є організація ефективних дій на випередження та асиметричної відповіді у протидії російській дезінформації на міжнародній арені. Україна має не лише оперативно реагувати на інформаційні атаки противника, але й самій задавати порядок денний, нав'язувати власні наративи. Ідеться про завчасну підготовку та поширення серед іноземних аудиторій матеріалів, які б руйнували російські пропагандистські міфи, викривали злочини окупантів, пояснювали справжні цілі та мотиви дій Росії.

Важливо активно працювати з іноземними журналістами та експертами, надаючи їм верифіковану інформацію і допомагаючи готувати об'єктивні матеріали. Треба ініціювати власні інформаційні кампанії, які б формували порядок денний в ключових для нас питаннях - необхідності військової допомоги Україні, посилення санкцій проти Росії, притягнення винних у воєнних злочинах до відповідальності тощо. А головне - потрібно діяти креативно, асиметрично, застосовуючи нестандартні ходи, яких не очікує противник. Як показує досвід, часом найпростіші, але яскраві інформаційні "удари" на кшталт "руського корабля" завдають ворожій пропаганді більшої шкоди, ніж сотні офіційних спростувань.

Підсумовуючи, удосконалення інструментів стратегічних комунікацій та інформаційної роботи України на міжнародній арені є критично важливим в умовах повномасштабної російської агресії. Від ефективності донесення нашої правди до світу, формування позитивного іміджу України та протидії ворожій дезінформації великою мірою залежить збереження та посилення міжнародної підтримки нашої держави. Це, своєю чергою, є однією з передумов нашої стійкості та перемоги у цій війні. А тому розвиток міжнародних стратегічних комунікацій має стати одним із пріоритетів української держави, отримувати належні ресурси та постійну увагу на найвищому політичному рівні.

Досвід України, особливо з часів Революції Гідності та початку російської агресії у 2014 році, переконливо доводить - громадянське

суспільство є не просто важливим партнером держави, але часто саме громадські активісти та волонтери беруть на себе ініціативу та відіграють вирішальну роль у протидії ворожим інформаційним впливам та мобілізації суспільства. В умовах повномасштабної війни з Росією ефективність інформаційно-ідеологічної політики держави прямо залежить від її здатності співпрацювати з громадянським суспільством у цій сфері.

Налагодження активної співпраці держави та інститутів громадянського суспільства у здійсненні інформаційної політики має стати одним із пріоритетів. Ідеться не просто про консультації чи формальні взаємодії, а про реальне партнерство та синергію зусиль. Державні органи повинні залучати представників громадських та волонтерських організацій, незалежних медіа та експертного середовища до вироблення та реалізації ключових рішень в інформаційній сфері, регулярно проводити консультації, координаційні зустрічі, спільні інформаційні кампанії.

Представники громадянського суспільства мають залучатися до роботи координаційних органів з питань стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки, експертних та громадських рад при профільних державних установах. Така співпраця дозволить не лише врахувати голос громадськості при виробленні державної політики, але й використати креативний потенціал, зв'язки та досвід громадських активістів для більш ефективної комунікації з суспільством. Надзвичайно важливою є державна підтримка недержавних інформаційних, просвітницьких та мобілізаційних проєктів патріотичного спрямування. Йдеться про громадські ініціативи, спрямовані на протидію ворожій пропаганді, поширення проукраїнських наративів, мобілізацію громадян для допомоги армії та постраждалим від війни, національно-патріотичне виховання молоді тощо. Така діяльність є надзвичайно важливою з точки зору зміцнення стійкості суспільства та підтримання високого морального духу під час війни.

Держава повинна надавати таким проєктам інституційну, фінансову та інформаційну підтримку. Це може здійснюватися через цільові гранти,

залучення громадських активістів до реалізації державних інформаційних кампаній, надання приміщень та технічної допомоги, поширення інформації про громадські ініціативи через державні медіа-ресурси тощо. Важливо, щоб така підтримка надавалася на прозорих конкурсних засадах, не порушувала незалежність громадських організацій та не перетворювалася на інструмент політичного впливу.

Особливої уваги заслуговує підтримка та розвиток волонтерських проєктів і громадських ініціатив у сфері інформаційного спротиву агресору. Від початку російської агресії саме волонтери та громадські активісти були в авангарді боротьби з ворожою пропагандою та дезінформацією. Вони займалися виявленням та спростуванням фейків, створювали інформаційні ресурси для висвітлення правдивої інформації про війну, проводили кампанії солідарності з Україною в соціальних мережах, ініціювали звернення та петиції до іноземних урядів та організацій тощо.

Такі ініціативи потребують системної державної підтримки - від методичної та технологічної допомоги до фінансування та поширення успішного досвіду. Держава повинна допомагати волонтерським проєктам з моніторингу інформаційного простору та виявлення ворожих інформаційних операцій, сприяти створенню і розвитку волонтерських онлайн-спільнот для протидії дезінформації, залучати активістів до розробки контрзаходів у відповідь на інформаційні атаки противника. Така синергія державних та громадських зусиль здатна суттєво підвищити спроможності України у інформаційному протистоянні.

Не менш важливою є підтримка незалежних медіа та розслідувальної журналістики як рушіїв протидії дезінформації. Незалежні медіа відіграють критично важливу роль у виявленні та спростуванні фейків, інформуванні громадян про реальний перебіг подій, притягненні влади до відповідальності. Розслідувальна журналістика є потужним інструментом викриття злочинів окупантів, корупції та зловживань у владі, що підривають довіру суспільства та використовуються ворожою пропагандою.

Держава повинна створювати сприятливі умови для розвитку незалежних медіа - від удосконалення законодавства до надання фінансової, технічної та безпекової підтримки. Важливо забезпечити прозорість медіа-власності, захистити журналістів від тиску та переслідувань, сприяти саморегулюванню медіа-спільноти. В умовах війни особливого значення набуває допомога державних органів у забезпеченні безпеки журналістів у зоні бойових дій, розслідуванні злочинів проти них, наданні доступу до інформації. Системна підтримка незалежної журналістики є інвестицією у стійкість демократії та здатність суспільства протистояти інформаційній агресії.

Підсумовуючи, успіх інформаційно-ідеологічної політики України в умовах війни з Росією великою мірою залежить від ефективного залучення потенціалу громадянського суспільства. Держава повинна розглядати громадських активістів, волонтерів, незалежні медіа не як конкурентів чи критиків, а як партнерів та союзників у боротьбі на інформаційному фронті. Лише об'єднавши зусилля держави та суспільства, Україна зможе ефективно протистояти ворожим інформаційним впливам, мобілізувати громадян та зберегти контроль над власним інформаційним простором. Налагодження сталих механізмів співпраці та підтримки громадянського суспільства в інформаційній сфері має стати невід'ємною складовою державної політики, запорукою нашої стійкості та майбутньої перемоги.

Висновки до розділу 3

Аналіз ідеології путінського режиму та її впливу на розв'язання російсько-української війни, здійснений у другому розділі, дозволяє зробити такі висновки. Агресивна неоімперська ідеологія, що сформувалася за роки правління Путіна, стала визначальним чинником збройної агресії РФ проти України. В її основі - ідеї "руського мира", ревізіонізм щодо пострадянського простору, заперечення української державності. Ця ідеологія легітимізує експансіонізм в очах росіян, слугує виправданням для воєнних злочинів.

Протягом багатьох років Кремль насаджував в російському суспільстві шовіністичні й імперські погляди, що створило ґрунт для підтримки путінської авантюри. Російська пропаганда активно експлуатує тези про "захист російськомовних", "денацифікацію" тощо, маскуючи справжні цілі Москви - ліквідацію незалежності України. При цьому вона спирається на розгалужену мережу медіа, парамілітарних структур, агентів впливу. Хоча більшість цих наративів є відверто абсурдними, їх тотальне нав'язування істотно впливає на сприйняття війни росіянами.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження ідеологічних чинників російсько-української війни можна зробити наступні висновки.

Ідеологія путінського режиму, що має агресивний неоімперський та ревізійністський характер, стала одним з визначальних факторів розв'язання Росією війни проти України. В основі путінської доктрини лежать ідеї "руського мира", заперечення державного суверенітету України, прагнення відновити контроль над пострадянським простором. Ця ідеологія легітимізує в очах російського суспільства агресивну зовнішню політику Кремля, слугує виправданням збройної агресії проти сусідніх держав. Протягом багатьох років Москва системно насаджувала в російському суспільстві шовіністичні та імперські погляди, культивувала образ України як "недодержави" та "молодшого брата". Саме ця ідеологічна обробка створила ґрунт для широкої підтримки росіянами путінської авантюри в Україні.

Аналіз ідеологічних передумов російської агресії проти України засвідчує, що напад на нашу державу став закономірним продовженням агресивної неоімперської політики Кремля на пострадянському просторі, апогеєм реваншистських прагнень Москви. Намагаючись виправдати в очах світу своє вторгнення, Росія вдавалася до найабсурдніших ідеологічних побудов на кшталт "захисту російськомовного населення", "денацифікації" та "демілітаризації" України. При цьому реальною метою агресії є знищення незалежної Української держави, позбавлення українців права на самовизначення, ліквідація української ідентичності як такої. Тож російсько-українська війна має виразно ідеологічний характер протистояння, є битвою за українську державність та ідентичність.

Російська пропаганда та дезінформація стали потужними інструментами ідеологічної війни проти України. Шляхом поширення відверто брехливих наративів, фейків та маніпуляцій Кремль намагається дестабілізувати українське суспільство зсередини, посіяти зневіру і паніку,

зламати волю до спротиву. На міжнародній арені росіяни прагнуть виправдати свою агресію, звинувачуючи у всьому Україну та Захід. Провідну роль у цій інформаційній агресії відіграють державні медіа, підконтрольні Кремлю пропагандистські структури на кшталт RT чи Sputnik, армія "тролів" і ботів у соцмережах. Хоча українське суспільство досить стійке до ворожих інформаційних впливів, їх інтенсивність і масштаби суттєво впливають на перебіг війни, свідомість і поведінку людей.

В умовах повномасштабної агресії Росії саме українська національна ідея та патріотизм стали ключовими факторами стійкості та ефективного спротиву путінському режиму. Відчайдушна боротьба українців за свою свободу, незалежність і право на існування згуртувала та мобілізувала все суспільство. Безпрецедентна національна єдність, масовий героїзм воїнів та волонтерів, стійкість цивільних громадян дозволили Україні вистояти в найтяжчі моменти. Події Революції Гідності та війни прискорили формування модерної української політичної нації, на перший план вийшли громадянська ідентичність та відданість демократичним цінностям. Все це дало змогу ефективно протистояти військовій та ідеологічній агресії Кремля.

Водночас досвід війни засвідчив необхідність суттєвого удосконалення інформаційно-ідеологічної політики Української держави. Попри значний прогрес, державна система стратегічних комунікацій все ще недостатньо ефективна в умовах війни. Серед ключових напрямків удосконалення: ухвалення Стратегії інформаційної безпеки та нової Доктрини інформаційної політики України; створення єдиного координаційного центру зі стратегічних комунікацій при керівництві держави; інституційний розвиток та модернізація державних медіа і системи протидії дезінформації; активізація системної роботи з іноземними аудиторіями з метою просування української позиції; підвищення медіаграмотності суспільства; тісне партнерство держави та громадянського суспільства в інформаційному протистоянні агресору.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що запорукою нашої перемоги на ідеологічному фронті є послідовне утвердження української національної ідеї, опертої на цінності свободи, демократії, європейського вибору. Консолідація суспільства навколо цієї ідеї на основі громадянського патріотизму, ефективні стратегічні комунікації держави всередині країни та на міжнародній арені, стійкість та національна єдність українців - все це дозволить Україні перемогти і у "війні за ум", і на полі бою. Альтернативи цьому немає, адже ворог прагне не просто захопити нашу територію, але й знищити Україну як незалежну державу та самобутню націю. Тож ми приречені перемогти, бо йдеться про виживання України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Ткач В. Ф. Спецпропаганда як інформаційний складник гібридної війни Росії проти України / В. Ф. Ткач // Стратегічні пріоритети. Серія: : Політика. - 2016. - № 1. - С. 99-109.

Федеральный закон от 06.12.2021 № 390-ФЗ "О федеральном бюджете на 2022 год и на плановый период 2023 и 2024 годов"

Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики : [колект. монографія] / П. П. Гай-Нижник [та ін.] ; керівник проекту, упоряд., наук. ред. П. П. Гай-Нижник ; НДІ українознавства. – Київ : Леся, 2016. – 584 с. : мал., табл. – URL: <http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc/2016doc.agresiya-rosii.php>

Власюк О. С. Кремлівська агресія проти України: роздуми в контексті війни : монографія / О. Власюк, С. Кононенко ; Нац. ін-т стратег. дослідж. – Київ : НІСД, 2017. – 302 с.

Гібридна війна Росії проти України після Революції гідності : [монографія] / Микола Дорошко [та ін.] ; наук. ред.: М. Дорошко, В. Балюк ; Ін-т міжнар. відносин Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка, Центр Схід. Європи і ф-т політології Ун-ту Марії Кюрі-Склодовської в Любліні. – Київ : Ніка-Центр, 2018. – 279 с.

Кузьо Т. Війна Путіна проти України. Революція, націоналізм і криміналітет [Електронний ресурс] / Т. Кузьо, пер. з англ. А. Павлишина. – Київ : Дух і літера, 2018. – 560 с.

Магда Є. Гібридна агресія Росії: уроки для Європи [Електронний ресурс] / Є. Магда. – Київ : Каламар, 2017. – 268 с.

Перепелиця Г. М. Україна – Росія. Війна в умовах співіснування : монографія / Г. М. Перепелиця ; Foreign Policy Research Institute. – Київ : Стилос, 2017. – 879 с.

Гібридна війна: сутність, виклики та загрози : зб. матеріалів круглого столу (Київ, 8 липня 2021 р.) [Електронний ресурс] / Нац. акад. Служби Безпеки України. – Електрон. вид. – Київ, 2021. – 189 с.

Global Diplomacy Index 2021 Country Ranking

Council Implementing Regulation (EU) 2022/1270 of 21 July 2022 implementing Regulation (EU) No 269/2014 concerning restrictive measures in respect of actions undermining or threatening the territorial integrity, sovereignty and independence of Ukraine, URL:

Solovian V. Ukrainian Nuclear Plants in the focus of Russian Informational Warfare, UA: Ukraine Analytica 1 (30), 2023,

Van Dijk, T. A. (2006). Politics, ideology, and discourse. In R. Wodak (Ed.), Elsevier Encyclopedia of Language and Linguistics: Volume on Politics and Language, 728740. New York: Elsevier.

Marx, K., & Engels, F. (1970). The German ideology. London: Lawrence & Wishart.

Gerring, J. (1997). Ideology: A Definitional Analysis. Political Research Quarterly, 50(4), 957-994. doi: 10.2307/448995

Cohrs, J. C. (2012). Ideological Bases of Violent Conflict. Oxford Handbooks Online. doi: 10.1093/oxfordhb/9780199747672.013.0004

Miller, R. (2013). The Role of Ideology in Negotiation and Conflict Resolution During the Tuareg Rebellions. Retrieved from <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/the-role-of-ideology-in-negotiation-and-conflict-resolution-during-the-tuareg-rebellions>.

Van der Linden, N., Leys, C., Klein, O., & Bouchat, P. (2017). Are attitudes toward peace and war the two sides of the same coin? Evidence to the contrary from a French validation of the Attitudes Toward Peace and War Scale. Plos One, 12(9). doi: 10.1371/journal.pone.0184001

Galtung, J. (1990). Cultural Violence. Journal of Peace Research, 27(3), 291-305.

Galtung, J., & Fischer, D. (2013). High Road, Low Road: Charting the Course for Peace Journalism. Johan Galtung Springer Briefs on Pioneers in Science and Practice, 95-102. doi: 10.1007/978-3-642-32481-9_8

Woolf L. International Government, New York : Brentano's, 1916, Pp. 412.

Dickinson G.L. The International Anarchy, 1904 - 1914, London : Allen & Unwin, 1926, P. 481.

Clark G., and Sohn B.L. World Peace through World Law. Two Alternative Plans, Cambridge : Harvard University Press, 1966, Pp. 535.

Zimmern A. The League of Nations and Rule of Law, 1918 - 1935, London : Macmillan and Company, 1936, Pp. 527.

Kant I. Perpetual Peace : A philosophical essay, Translated with introduction and notes by M. Campbell Smith, New York : The Macmillan company, 2016, Pp. 204.

Keohane R.O. and Nye J.S. Power and Interdependence: World Politics in Transition, Boston : Little, Brown and Company; Underlining edition, 1977, Pp. 287.

Zacher M. and Matthew R. Liberal International Theory. Common Threads, Divergent Trends. Controversies in International Relations Theory : Realism and the Neoliberal Challenge, New York: St. Martin's Press, 1995, Pp. 107-150.

Moravcsik A. Taking Preferences Seriously : A Liberal Theory of International Politics, International Organization, Vol. 51, N 4, pp.513-530, Autumn 1997.

Rosenau J.N. and Czempel E.O. Governance without Government: Order and Change in World Politics, Cambridge : Cambridge University Press, 1992, Pp. 324.

Carr E.H. The Twenty Years Crisis 1919 - 1939. An Introduction to the Study of International Relations, London : Harper Perennial, 1939, Pp. 244.

Morgenthau H. Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace, New York : Alfred A. Knopf, 1973, Pp. 618.

Waltz K. Theory of International Politics. Reading, Massachusetts : Addison-Wesley, 1979.

Huntington S. The Clash of Civilizations? Foreign Affairs, Council on Foreign Relations, Vol. 72, N. 3 pp. 22-49, Summer 1993.

Prebisch R. Toward A New Trade Policy for Development, Report of the Secretary-General of UNCTAD, New York : United Nations, pp. 20-25, 1964.

Cardoso F.H. and Faletto E. Dependence et development en Amerique Latine, Paris : PUF, 1978, Pp. 222.

Cox R. Civil society at the Turn of Millennium : Prospect for an Alternative World Order, Review of International Studies, Vol 25, N 1, pp. 5-29, January 1999.

Gill S. Reflexion on Global Order and Sociohistorical Time, Alternative, Vol. 16, N 3. pp. 275-314, July 1991.

Address by the President of the Russian Federation. (2022, February 21). Kremlin.ru. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/67828>

A speech delivered at the MSC 2007 by the President Vladimir Putin. In Fillinger, T. (2019). *The Russian outlook on security issues in speeches at the Munich security conference between 2007 and 2018 [online]*. <https://is.muni.cz/th/xlghl/>. [Master's thesis, Masaryk University, Faculty of Social Studies]. https://is.muni.cz/th/xlghl/DP_Fillinger_Speeches.pdf

Bender, J. (2015, October 22). Putin: *'The streets of Leningrad taught me one thing'*. INSIDER. <https://www.businessinsider.com/putin-the-streets-of-leningrad-taught-m...>

Bostock, B. (2022a, May 10). *Ukraine war: downed Russian fighter jets found with basic GPS 'taped to dashboards,' UK defence minister says.* INSIDER. <https://www.businessinsider.com/russia-su34-jets-basic-gps-receivers-ta...>

Bostock, B. (2022b, May 12). *Russia is resorting to putting computer chips from dishwashers and refrigerators in tanks due to US sanctions, official says.* INSIDER. <https://www.businessinsider.com/us-says-russia-using-chips-from-dishwashers-in-tanks-sanctions-2022-5?inline-endstory-related-recommendations=>

Charbonneau, L. (2007, February 10). *Putin says U.S. wants to dominate world.* Reuters. <https://www.reuters.com/article/us-russia-usa-idUSL1053774820070210>

Declaration of the Verkhovna Rada of Ukraine on the Genocide Committed by the Russian Federation in Ukraine (2022). Verkhovna Rada of Ukraine.

[https://itd.rada.gov.ua/billinfo/%D0%94%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%BA\(eng\).pdf](https://itd.rada.gov.ua/billinfo/%D0%94%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%BA(eng).pdf)

Dickinson, P. (2021, July 15). *Putin's new Ukraine essay reveals imperial ambitions*. Atlantic Council.

<https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/putins-new-ukraine-essay-reflects-imperial-ambitions/>

Domańska, M. (2021, July 13). *Putin's article: 'On the historical unity of Russians and Ukrainians'*. OSW. Centre for Eastern Studies. <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2021-07-13/putins-article...>

Fubini, F. (2022, April 8). *Sergey Karaganov: "We are at war with the West. The European security order is illegitimate"*. Corriere Della Sera. L'Economia. https://www.corriere.it/economia/aziende/22_aprile_08/we-are-at-war-with-the-west-the-european-security-order-is-illegitimate-c6b9fa5a-b6b7-11ec-b39d-8a197cc9b19a.shtml

Into the heart of darkness – What Russia wants in Ukraine. (2022, April 06). EUvsDISINFO. <https://euvsdisinfo.eu/INTO-THE-HEART-OF-DARKNESS-WHAT-RUSSIA-WANTS-IN-...>

Kasianov, G. (2022, May 04). *The war over Ukrainian identity*. Foreign Affairs. <https://www.foreignaffairs.com/articles/ukraine/2022-05-04/war-over-ukr...>

Kelaidis, K. (2022, April 04). *The Russian Patriarch just gave his most dangerous speech yet — and almost no one in the West has noticed*. RELIGION DISPATCHES. <https://religiondispatches.org/THE-RUSSIAN-PATRIARCH-JUST-GAVE-HIS-MOST-DANGEROUS-SPEECH-YET-AND-ALMOST-NO-ONE-IN-THE-WEST-HAS-NOTICED/>

Lossovskiy, I. (2018). *Foreign policy strategy of Russia with respect to post soviet countries as implementation of the "new doctrine of limited sovereignty"*. *Strategična panorama*, 2, 19–30. <https://niss-panorama.com/index.php/journal/article/view/79/81> [in Ukrainian].

Lossovskiy, I. (2020). Russia's strategy toward post-Soviet states as implementation of the new doctrine of limited sovereignty (Putin doctrine). *Ukraine Analytica*, 4(22), 8–17. <https://ukraine-analytica.org/wp-content/uploads/Lossovskiy1-1.pdf>

Lossovskiy, I. (2021). Transnistrian settlement: Ukraine's contribution and experience for deoccupation of Donbas. *Strategična panorama*, 1-2, 48–64. <https://doi.org/10.53679/2616-9460.1-2.2021.03> [in Ukrainian].

MacDonald, C. (2018). *The science of war: Sun Tzu's art of war re-translated and re-considered*. Hong Kong: Earnshaw Books.

Medvedev wrote an article about Ukraine and said that negotiations with its leadership are "pointless". (2021, October 11). Perild. <https://www.perild.com/2021/10/11/medvedev-wrote-an-article-about-ukraine-and-said-that-negotiations-with-its-leadership-are-pointless/>

Motyl, A. J. (2022a, May 03). *Tough Times Ahead for Russian Studies*. Facts & Arts. <https://www.factsandarts.com/current-affairs/tough-times-ahead-russian-...>

Murphy, M. (2022, April 25). *Ukraine war: US wants to see a weakened Russia*. BBC News. <https://www.bbc.com/news/world-europe-61214176>

Public support for war against Ukraine is growing in Russia: 72 % of Russians currently back the war. (2022, May 30). Fokus. <https://focus.ua/uk/voennye-novosti/517243-v-rf-rastet-podderzhka-voyny-v-ukraine-teper-takih-rossiyan-72> [in Ukrainian].

Putin: Soviet collapse a 'genuine tragedy'. (2005, April 25). NBC News. <https://www.nbcnews.com/id/wbna7632057>

Question Relating to Measures to Safeguard Non-Nuclear-Weapon States Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons. The United Nations Security Council Resolution 255 (1968) of 19 June 1968. <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3...>

Shorten, R. (2022, March 17). *Putin's not a fascist, totalitarian or revolutionary – he's a reactionary tyrant*. The Conversation.

<https://theconversation.com/putins-not-a-fascist-totalitarian-or-revolutionary-hes-a-reactionary-tyrant-179256>

Snyder, T. (2022, April 28). The war in Ukraine is a colonial war. *The New Yorker*. <https://www.newyorker.com/news/essay/the-war-in-ukraine-is-a-colonial-war>

Sternthal, S. (2022, April 14). *Manifesto published in Russian media reflects Putin regime's ruthless plans in Ukraine*. The Conversation. <https://theconversation.com/manifesto-published-in-russian-media-reflec...>

Tyshchenko, K. (2022, April 14). Ukrainian Parliament has recognized the actions of the Russian Federation as genocide against Ukrainians. *Українська правда*. <https://www.pravda.com.ua/eng/news/2022/04/14/7339618/>

Von Clausewitz, C. (2008). *On war*. Oxford World's Classics. Oxford University Press.

ДОДАТКИ